

A KONTEIOV

84 [2=411.2/6]

K 44

K658

MÄSTÄRÖ CAS

HOUSU

1932

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗДНЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач _____

Сух. тип. № 7. 10296 — 10.200.00

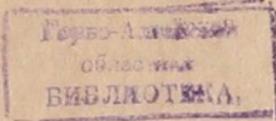
A. Koptelov.

BAŞTAPKЬ ÇAS

*Orus tilinneq altaj ulustъη
çyrym-çadъzъна keliştirip
:::: K. Filatov kəcyrgeп. ::::*

84 (2=484. 2/6-4
K 74

✓
408 614 ✓✓

5-KA-BC-32

Sovxostorънан kolxostorънац literaturaga късърган mergencilerine, Ojrottъn
bicik—cijecilerdin vaştapкъ konferents-çu
шына — ви bicik bistin kуyndybis bolzъn

Avtor-la, kөcyrgen kizi

ВАШТАРКЪ ÇAS

I.

Tujuk kara мөөш agazъ-la kurcanpъr algan tuudъп вазъпан, sodojър çaskъ kyn сыдър turdъ. Tujuka kardъп to-zondop kalgan kъruzъп, çaskъ kynniq çyluzъ kajyltър turdъ, kек çalan ak војыпса kөryunip turdъ, mees ceri kaa-çaa cerde karantylap turar boldъ. Tuudъп kaçuzънда turgan tujuk сиви, cet agaştarънан ças keleri çstanpъr keldi. Çe anda-da çok, tan-erten sook kizinin çyzine tijip, kiziniq tumcьсып топъгър çattъ, Barlajdъп bөry terezineң etken tonpъп çakazъ kъgurttalp kalдъ, Barlaj ви ujadap çыlyjър braatkan kъстып soogън nemee bodovoj, kerekke albaj turdъ.

Çastып çылу kyni, kагър bargan kъсты çaja baskapънац веги yc kyn boldъ.

Barlajdъп kicinek uulcagъ ajyldъп ezigin çaja асыр, айдан тышкаръ сыктъ. Çastып çyluzъна syunip, sekerip сыгала, kara kolъla kөletkөnip alър agarър turgan төрөл kек çalan çaar kөryp turdъ.

Bygyn kyn çакшы!—dep ajdala, kек elөndy төстөк çerdә sekerip turgan çаш kuragандъj—uulcak sekerip syynip turdъ.

Çastып çылу kynderine syynip Barlaj војь-da sekerip al-gadы sagыstu çyrdi, çе ojnop-çыргап syynerge kerek-te bolzo, kijgen tonь-da uur, çijt çazъда өdyp bardъ. Biçыlgъ çaska syupbegence bolbos, otus çastы өtkyrip çazap alganънац mun-dъj çastы tyş çerinde-de kөrvөdi, biçыlgъ ças altындагъ çastardaц başka ças boľp turu. Aldынац turgusa altaj kizinin

iştegen izi—çanşs mal azrap turgan bolgon, viçy deze altaj kolxos ulustarъ kыralap aş salarъna kөdyrildi, temir saldanъ kara tovъrakka tyrtkeni baştapкъ çыl boľp çat, çerge kөp arva, viudaj, sula salar, malga berer kөp azral bar bolor.

Ebren cakta çerge kadap salgan ovoо taška otorga alp, usына kes çetpes kөk çalan çaar Barlaj kөyur turdь. Ajgыrlı çылкъ malъ, uyryl çyrgen uj malъ, sokыrlap, cerdi вөktөр salgan koj malъ, teneridegi koju kөk vulytyj çыльзъ turdь. Kөk keldin kilen toştyj aru, bir tөnezөgi, bir çадыгъ, tazъ çok aru çalandsа ajlandra kurcap algan kыrlarga çaba kөrgөnde, çalan kөdyrilip, temen tyzip turgan nemedj kөrynip turdь. Bu mundыj ak çalanна saldaga attь çegele, kыşкырь salp syrip turgadыj emtir.

Sopok өdyktiң konçыпаң, çodro soruuldu agaş kanza ustup alp, kabak tankыпna Barlaj azp alp taңkыладь. Тыдьк uulb Sopok dep baj, ozoogъ cakta andazыn salda-la bu kөk çalan-na arva aş sасыр turdь. Toozyна сыкpas kanca kanca çылкъ maldan taldama çoboş attardan tudup alp, Sopoktyң çalçylarъ nomondor oşkoş kөk çalandsа kыralap, kara tovъrakka kөmylip turdь. Eezi vojь kыraa kelip, yren aştъ çerge cасть, çalçыларъ deze kыrdan budaktu cibi ekelip alp, kыранып çoңып түрmap, usыnda kыksa tөneşti togolodьp, yren aştъ kara tovъrakkla vazъgъrь saldь. Çыrgaldu kөk çaj өdyp bardь, kызы—kyren kys çedip keldi, kanca eзөктөн kөckin altajlar çыl ebre icerge arva bedrep alar dep, kөk çalanна Sopok bajдып kыrazына çuulp keldi. Uzun edekty, kirly tere tondu Sopok aş sogыp turgan idergende тьканып tajapъr, агъberi vazъp çyrdi. Arva surap kelgen kөckin altajlardь idirgenge kыссырь alp, оводыj sogыp algan altыndыj sarь, arvanып çanpna otigъrь alib, Sopok vojыnyn topып edeginе çalçыларъna arva aştъ urdurъp, ol edektegi aştъ altajlardып tere kaptarыna шырь turdь, aş alp turgan kizee ajdьp turdь.

— Sen çijrme tijin ekelip bererin... Sen otus tijin ekelip bererin... Sen төртөн tijin ekelip bererin...

Bergen arva ucun, bir kizeden kөp, bir kiziden as tijin alar bolgonып arva algan ulus bolgoop-ta turza, Sopok bajdan korkырь usыкpadыlar. Kergil sөөktө en çaman Sopok bolgon, anajkanda onь çaman ajdarыпan korkыrь turgladь.

Barlajga bergen atva ucun bezen tijin ekelip bererin—dep çakıdb. Kıştıq katu soogъ kırgence, çaan kar kara tajgalardы виуганца Barlaj andap çyrdi, andap tapkapып onsozып Sopok alım ucun berip saldı. Kanca çıldың turkىپна Sopok bajga cidrip çyrgen Barlaj tipنى kijninde aş karsaktы coldon alıp turar boldı.

Çaan enezi edip bergenын вылгайтъ kaltanъ Barlaj өдүктин консынаң suutъ alıp, kaktap kordi. Taçpъ çok bolordo вазып çajkar ijdi. Altı kuulъ kurcula kurcagan kuluzun кыннаң kurc высагып suutъ alıp, tankыпны batkazына karağar kalgan kanzanып soruulъп исынан kertip alıp, kanzazына toltyrъп aldı. Tankыпны batkazъ өдүр kalgan soruul, kreely kabak tankыдаң koomoj bolbody.

— Sopok bajdyн çalçsalarь ви krezi çakşы ak çerde kыrany çakşы iştep alvaj çyreten, bydyn çerdi kecire—kecire cijiktep salala, aştı sасыр salatan. Bu krezi çakşы çerdi onojoyp isteerge ujattu. Kecimge tynej çalbak, komyrdij kara çerden kыra tstegezin, onъ orustardып iştep turganына tynej isteer kerek. Bis onojoyp iştep bolor-ва, çok-ва?

— Bojьца kariun bojь ajty:

— Kem çok, isteribis.

— Bu krezi сөл çerdi iştep bolbos bolzo, ne bolor. Sarъ kovaa orustar kecyp kelip, çurt tudarda sananganъ teginen tegin bolgon emes. Barlaj ol tuşta kazık ojnop, cokur taştan mal edip kazaa tudup ştan çok çanıs tondu ojnop çyreten. Uzun cactu kargan avъska baştadыр algan çaan sagaldu, çaan kargan orustar, orus kebin kijgen krestyler keldi, kék çalançып вазына тъ agaştan bijk kres agaş kadap saldı. Kres agaş kadagan çer—orus kudajdyн agaru bajlu çeri boldı, ви agaru çerden tөmөn orus kudajga mөrgyp turgan ulustar çurtaar ucurlu, eskö çandu ulus munan веş verstee uraak kederi, tujuk bytken çenesty, taştu tajgaa сыгър çurtazып deşti.

— Eki çanıs цjь, çыlkъзы, toolu Ook małbъys kék çalançып koju өлөнин otop, çanыnda kuçigъп çip keçkin altajlardы—bisti ak syd-le azrap turdu. Emdi ви çerden bistи orustar çajladыр salar deşti, kederi сыksa, Sopok bajdyн małbъ

çakş odor çerdi otop, tepsep salar, eki—çanş mal'bvska
odor—da çok, kudurъ—da çok ne bolor, koeckin altaj ulus
sranaj çoksrap varar cak çetkeni vi turbaj—dep, kargan
өвөгөндөр چулър алър sanarkazър oturdь.

Bir kyn Barlajdъn adazъна kargan өвөгөндөр kelip
ajtъ — „Sen emdeşten bu çerden kœcip tajgaa съсыр çur-
taar kerek, onon başka, bijiler seni burulap kerekke sukpa-
zън. Tokuş kreske tyşkenin sen bilbes emes. Kresty kizinin
ajtъ turgan çerden beş berste urada kœcip çurta—dezer. Bir
kyn ajыldън ulustarъ şakparъзър, ajыldъ визър turдъ, kaza-
ada koj malъ maarazър turдъ, bozularън eecitken uj malъ
toktovoj turдъ, ajыldъп icin koştop алър, baldarън ickaştrър
алър, eki çanş malъn ajdap алър Barlajdъn adazъ çazъна çat-
kan, kék çalannan, tajgaa çaar kœcip bardъ. Barlajdъn adazъ
kœcip bargan kijninde, опып ajыльна sœektөş—karandaş ulus-
tarъ karanuj tynde kelip, kres agaşъ oodър алър, taştı ko-
rumga сасыр salдъ. Kék çalanna kelip çurt tudup algan
orustar, tajga çerge syrdyrgen koeckin altajlardan amыr kөgvеj
çattъ orustardън kanca toolu turalarъ өrteliп bardъ, kanca malъ
çыlyjр turдъ. Barlaj ol tuzъnda kicinekte bolzo, опып sagъ-
zънаq ol emdee съкпадъ. Orustardan өc nekeп turgan altaj-
lardъ, urustып bijleri-le, otok çondъ baştagan çajzañdarъ kelip,
olordъ kaјыппып съвъсъ-la өлөrine araj çettirvej, съвъктап tur-
дъ. Çe onda-da çok orustarga-la, çajzañ bajlarga blaatkan
altajlar өcti nekeп çyrip, orustardъ kék çalannan urredър salдъ.

— Tokuş uulъ Barlaj vazън өre kœdrif, baja sanadan
ajgyлыр өскө neme şyyp sananър alarъна kyçerendi.

— Кърань kazъ çerden baştap işteze, çakş bolor? OI
çanъпаq baştaza çakş—va, emeze vi çanъпаq baştaza çakş—
va? Bu çanъпаq kyn çakş tip çat, kъгаа ozo munan baş-
tap kirek kerek.

Kék çalaңпып çerin тоңъгър, тънду nemeni kыjnarp tur-
gan koron sooktu kъş cala kycin çыlyjр çыттар bardъ, te-
ren kary çавъsap, өлөннип vazъ sargara kөryupir turar boldъ.
Barlajdъn kijninde çaskы tozon kardъ шузай vazър turgan ne-
menin şurkurak tabъзъ uguldъ. Barlaj kaja kөryp kylymze-
rip syynip turgan çysty, eerly cokъr at çedengen Çarmanka

вазър keleetken. „Çarmanka Ajmaktan вicik ekelgen bolorva“ Tokusевтын sagъзында eles etti. Barlaj kicy karandaşынъп адъп сывыгынаң ala kojrgo sanandy, Çarmanka çaan akazына cala acapъr сывыгын blgbedi.

— Sen nenin ucun bistin çiipшвьска oturvaj boo keldin, bis anda toolu komsomoldor çuuлp alp çaan kerek syyzip turvьbs,—Çarmanka kolъ-la kolxostыn turalary-la, ajldarъ çaar ulap, ajtъ—bis anda bajadan beri çuun edip, seni sakъp turdьk.

Erdin teştenip, kara kamagын төмөn tyzyrip, kara kөzi-le sook kөryp, Barlaj kicy karandaşы çaar kөryp içinde, sana пър turdь—„Kөrzөn kicy uul çaan akazып, meni nemee vodovoj turgalып, kemelep salarga kerek edi, çе, çiit vojьpse syrekej kersy uul emtir onъп tapkan symezi çaan emtir, onъ тавьзъp syyşpegence bolbos emtir—Barlaj içinde-le sanandy, вигде uncukpadь.

— Bis kъra azъвьстыç çakşy işteerge turgan bolzovьs, ol işti ederge çakşy biler kolxoziк orus kizi taap alar kerek, sen bu sokъr attъ minip orustardып kolxozyна вагър, ondy kizini taap sal-dep ajdala, attъп сывыгын Çarmanka Barlajдып kolъna bererde Barlaj onъ albadь.

— Çok! olor biske kelbes-te, bister-le kozo iştebes-te.

— Nenin ucun kelbes? Orustar oncozь nurgulaj kolhos воър algan emes-pe, bis altajlar baza kolhos тезөрlybydyrdis, ortovьsta başka çok, çakşy ajvylap suraza, kelvej kajda barar.

— Meniñ sanaamda—olordon ondy kizi bisterge kelip, bistи yyredip, kozo işteerge belen сыкpas bolor dep turum.

— Ce sranaj kizi vervej turar bolzo,—olordып biske kelgen kizi ucun, bis olordып kolxozyна işteerge ordyna eki altaj kizi bereribis—dep ajt.

— Ce ne bolzo, ol bolzyn!—Barlaj attъп сывыгын karandaşынаң kolънаң uста sogъp, attъ kapsagaj minip alp, вөryginin kыzly cacagып çajlyp, Kөk çalan төмөn mantada berdi.

Sokъr адъ oozyн tutturvaj, Kөk çalan төмөn Barlajдып sъr таңы-la арагър turdь, attъп tujgagынаң carcap turgan kar, ıraak tyzyp turdь, kыndu высадь carcсылp turdь.

Çoloj вагър турала, Barlaj ezedip альп шыуп турдь:— Акът, озо орус kolxosko barganca мен Ajmактың комунис партияның komitedin тавағыр вагајып, олор болузар болор.

Bajadan beri сыг тань-ла вагър, канца چерди одып barganып bilbedi, attып oozып tartып sajak вазыдь-ла çorto berdi, konсыпаң kanza иштүр альп, танкъ азър tartты.

Kanzadagъ tankъзы өсүр barganып асаагавај kaldы, војь syynip турдь—orustar biske bolus berег-ве çok-pa? Çe, ol krezi çaan kolxoston biske kelerge kizi kanajsa-da сыгар волор-ва! Çe, kolxos bolgon kijninde, өме-ле bis ашъ виçы көр salarыs, Kөk çalandы bastra къралап salar kerek.

Çaskъ kynnин چылズбна ak kar altындьj surkurap, кајылър турдь, korondu sook кьш мөңкүly tajgaa çaar көсүр turgandyj boldy. Çaan utabas kyn izij berer, odor çer көгерө berer, bastra kar кајылър agын suularь çaraðынаң aşkadыj çandaj berer. Barlaj oo syynip kylymzeredi. Teneree tyrtylgen tuulardып вазънан ala tuudып boozъна tyzere веşpek мөөштер, koju cibi, cet agaştar қастың kelerine Barlaj-la kozo katкыльзър syynip turgandyj kөryndi.

Agaş tartarga вагър çatkan kolxos uluzъ tuştaştы.

— Ezen! çakşы-ва?

— Zdrastvuj! zprastvuj! ezen!

Ak kar-la tozon dop kalgan sarъ өлөн тош кујадынаң съgar ebin bedrep turgandyj boldy, oozып toktovoj turgan at-tar, kolъ-ла sarъ өлөнниң тош кујадып oodыр турдь.

II.

Çaskъ karaqui tyndi etkyrә tuulardып агаşтаръ съктар turgandyj boldy, çaan şuurgan, agaş аյылдып совыргазып kodoro sogorына çaranыр турдь. Şuurgannып koron soogына съдашпай, Talankelen tynile ot çанына çargak tondu kałtrap çattы, танаагъ айылдып tyndygindegi bir совырганып şuurgan kodoro sogыр apardы, ak kar Talankelennin çargak tonына çaj берди, өcerine çedip bergen ot Talankelendi çылдыр bolbodы, otko sranaj çава çatkan Talankelennin çargagынып edegin өртөп saldy.

Таңаатъ چиүк Talankelenin emegeni turup, ajldan съ-
гыр арка қаар вагър одындап алър, қаан от салър алър, вөстән
қаяктар көктеди. Қаяктардың аյылдан езигине иллип salar,
ол тузьнда kara kermester bishin aylga kirbes. Војылп қа-
нып таштап, қаандарды тоовој, төрөгөн-tuugan devej kudaјъ
чоk Barlajdyн sөzine kirip alala, kudajga salgan қаяктарды
malta-la kezip алър salkyнga ucurtыр salgan ucun, emdi қаан
ooruganъ ol boldy. Kudajdь toovoј bargan ucun, bygyn tyni-
le алъсъ өрооннөн kermester kelip, aylga қаан шуурган
tyzyrdi, erimdi emdi kermester viip eltyrerge turganъ ol
turu—dep, уj kizi sanapъr oturdy.

Вазъп kөdrip alvaj Talankelen torbok terezin төзөнип
algan ontop çatty. Aj eskirgende Talankelenin aյыльп eзигин
solъn kizi асыр, aylga kirdi. Talankelenin emegeni aйылдын
karackызына васым тапър alvaj turdь, czazap kөrgөzin-Sopok
emtir. Уj kizi kapsagaj-la turdь, „қаан kizi dep bajlapъr,
kara tulunъп tuttъ, Sopok baj kөndire төргө съдър oturyp
çakşylaشتъ...

Bu ne җадыш boldь, neden oorudып, tenereridegi kudaјъп
toovoј bardып-ва, çердеги kermestordi асындырдып-ва?—Sopok
Talankeleninen suradь.

Sopokтып cicke yinin тапър алър, Talankelen albadanap
вазъп kөdyrip алър, etтen қанына oturup aldy. Modыr seeкte
саанъ bolgon Тьдьк uulъ Sopok. Talankelenin aйыльпа kир-
geni уj kizi solъn kordi. Sakaş uulъ Talankelen deze қаан-
çaşты тоовој, төрөгөn tuugan devej eski қанды таштап saldy.
syrekej ҹаман kылк kылпанды-dep, Talankelenin yji icine sanapъr
oturdy.

Erin қаан oоруда җадarda, sen bishin aylga til cetirvej,
neni edip oturdып. Ooru җады dep, men bygyn ҹанъ bildim,
aldында ukkan bolzom, boorodon keler edim, bu krezi çakşy
uulga boluspaganda, kemge boluzar?—Sopok kelindi kөмө-
лөди. Aş kursaktan kандыj җадыгар?

Çe em turgusa kem çok dep уj kizi ajdala, karargan
çyzin ton çakazъ-la вөктөр aldy.

Kajda! kançagada etti ekel...Kapsaj ekel!-dep Sopok
коzo ҹырген kөдөcizine айтъ. Kөдөcizi ezekten съдър сакъда

turgan attarýna torvoktyň ucasyn ekelip, Talañkelenňin yjine verdi.

Bar, cakýda attardy kœgur tur-dep, Sopok kœdeci voýr çyrgen voýçnyň çalçszyna ajttý. Eezinin katu yunin ugup, çalçszý mendep,-ajýýpana sýga verdi.

Talañkelen väzyn salaktatkan albadanýr oturdý, verryktin kirly kara cacagy çyzin bektep saldy, bastra edi kaltýrap turdý. Emegeni өçyp baratkan otko yzeri odyn saldy.

Sopok Talañkelené çuuktada otugyr ajttý:

Kam aldrýp kamdadár kerek, kudajdañ vyjan surabaganca bolbos, ak maňq kyskanbaj, kudajdyn suraganýnca berer kerek.

Ak mal tajar kerek, ondyj mal mende çok.

E-ej! Kicy karandaşym çaan ooruda çadarda, men oo acurkanbaj boluşrazym bolzom, ne bolor!—Kiş výskagýpan etken verrykti kolý-la alýp kulagyna kijidi, uzun torko cacagy tylky çakazyn vektej aldy, viñ kolyn mykýndanýr alýp, viñ kolý-la ulap—Sopok kuicýndap turdý.—Men bygyn see tal-dama eki booro at jieverein, voým Şatyj kamga vägýr ony ajvylap kérərim.

Talankelen ermek ajdarýna cýdap bolvoj, väzyn temen salaktadýp algan Sopoktyň ajtkan ermeginé çepsengen kirely oturdý.

Şatyj kam kecegi tyn ajýýna kamdap, tenerell cýsýrý, ystygi kurbustan-la ermektezip keldi. Kurbustan kudajdy çajnap surap aldy, çer aldyndagý erlik seni baspaj, taştap salar boldy, senin ordyná tørel çanývystý taştap, çaan çazyn toovoj, modor seøetti výçarlap salgan kudaj ýchok tañtapan-Barlajdy bazar boldy-dedi.

Talankelenňin çyregi—cýt! etti, bastra çyzi ijzip kara kœzi kandalýp keldi, Kacangy undulýp bargan kerek Talañkelenňi sagyzyna kirdi, bu munda alakanda nemedij çart boldy, Cicin uulý Unutpas sagyzyna kirdi, ony ezedip turala, oogu väzý tam temendödi, Talañkelen içinde sanapyr oturdý:

— „E-ej, emdi maa çart boldy, Sopok bajdyň ajýýna çyrgen Cecinýn uulý Unutpas onyň ucun Barlajdyň çaan akazyn, Bajramdý eltyrip salgan turu ijne. Unutpas çaan ooru çadarda, onyň ajýýna Şatyj kam kelip, kamdap bargan emes-pe, Unutpastý bu kylykter kerekke sukkan turu, emdi ol mee

menin beş savagъndыj çart boldь, Şatыj kam ajыында oturbas boldь kynиn sajn Sopok bajdyп çылу kijs ajыlna oturup turar boldь”.

Talankelen baza sanandy: bu kizi aldynda şyyp tapajtan, Unutpas Bajramdь ne çaman kөryp onь өltyrdi tujuk baza-lyp kalgan kerek emdi mee çart boldь. Bu tujuk kerektil eske kizi bilbeze, men onь bilip turum.

Ooru vazып araj-kerej kөdyrip alьp, Talankelen ajttы: Unutpastь tujuk taş turaa arapар kanca çыlga вөктер salgan emes-pe, emdi meni bazarga turuң-ва?

Botta-a sen mee bytpej turuң-ва? men see kacan-da kara sanavaj çyrdim, Unutpaska-da kara sanabadьm, төртөn çашь çazadьm, bir-de kizee kara sananbadьm, kandыja kizini kerekke sukpadьm, oo yzeri kicy karandazьma kara sanap turzam, kudaj meni bazar emes-pe. Unutpastь ajgьr alar ep-arga var bolgon bolzo, onьп исун aktu војьман çys çылкыль kыskanbas edim. Mee bydynvej turgan bolzon, tajylga tajvaj, kudajan въjan suravaj turgan bolzon, ootyр elerin, altы oroondo erlikke varagып, anda temir ajыlda kul bolyp çyrieriп kara ortolьkka çurtaaгып, erliktin kalcu togus kызь seni kыjnap turar!—Асъngan yni-le ajdala, Sopok but vazына turup сыкты, ezik çaar vazыр barala baza ajttы:

Çaan akalarып toovoj bardыңа... seni kөrmөster vazыр çip salar. Aп въскак өdygi-le ajыldып ezigin carcada tepti, ezikke turup baza ajttы:—Menin çalçыlarьm see eki воро çылкы ekeliп veret, kam aldyгьр kamdadataп beden, kamdatpastan beden-voјьп bil-dedi.

III.

Bajbak mөөш agazь-la, koju cet agazь-la вөrkenip algan tuudь edegi-le bolcoktoj sogъzьp algan kөp ulus çortyp varatkan, çalanda ajgьrlu malдь kөryp mingен atary kisteziп turdь, çoloj turgan ajыldarыпац kajьş armakсыларып meңdep kançagalьp adып minip sъg taңь-la mantap kelip vagыр turgan uluska kiziler kozъlyp çattы, tjuka kardып tozoп kыruзьп oodo vazыр turgan atardып тавъзы, vagыr turgan ulustып ermegin vazыр turgan krely boldь. Uzenizin teep algan Çarmanka, but vazanaп çortyp oturgan kolxoznikterge kuu-cundap turdь:

Къра азъвъстъ во ѿвъстъп акту кол куси-ле саларъс, колхос болгон кijninde ашъ кеп саларъс, азъвъс орус колхостордън азъпаң ас болбос. Акту во ѿвъстъп азъвъс болор, кеп арва, виудай sogър алаңъс, talkan onсовъсka çetkil болор, уj ulustarъвъстъ калаш ederine yyredip алаңъс, ашъ кеп salzabъс војвъсka-да çедер, sovet başkaruga-да bereris, kolhos bolgon адъна тъп turuzar kerek, çана tyzeribis çok, bir bololdor!

At ystine yzenee tebinip çortçp turgan Çarmankанъ турагъзънан көргөндө, ви em-le turguza во ѿппънъ, тъпънъ късканвај, kolhos izine berinip salgadыj, anda bir-de başka sanaa çok, опъң bastra kyci kolxosto, sovet başkaruda boldь.

Bolcok kaңzazъп tiştenip алър, uzun çalbak отъсть-ла от сагър, kodъr çysty vaјvak saaldo Tykten ajttъ:

Çiit cagъnda опојър ajtpaj kajsъп, karъj bergezin, опојър ajdar yn съкpas bolor-ва.

Sler kъра syryp, аш salbaska turugar-ва?

Ajdarda Tykten ajttъ: Men ваşcълардън ajtkan çакытазънан kacanda kъjvazът. Bistin ваşcъвъс аш салар dedi, че аш salarp istep kөрөлдөр... Mendep turala, tajkыларънан maat çok... En... ozo—Kек calандъ eelenip algan tuu-ezinen surabaj, kara tobraktъ temir-le tyrtse, çakşъ bolor-ва! Ol çarabas turum.

Tyktenniq ви ajtkanъп ugup, ulus syreen katkыrdъ.

Сывър syyrtelip бағанып Çarmanka ergөк ortozънда bolговоj kalдь. Kijnenen kleetken at сывърдън исъна вазър ijрde, Çarmankанъц adъ otura tysti, Çarmanka atan araj съгълбадъ. Сывъргъп kapşagaj-la tyrap алър, алдънда braatkan uluska çedezip bardъ.

— Ulustын katkызъ toktoj bererde, ajttъ:

— Ol slerdin ondъj korkышту kazъr tuu-eezi, kajda çatkan, sler опъ biler kizi, mee baştap beriger, men oo аյлап ke-rejin.

Tykten өвөгөнин sujuk cicke kamagъ temen tysti, maңdajында съссыбъ көртөj berdi, kara kodъr çyzi kъзатър bardъ.

Sen ças kycyk çaaandardъ ne elektep coodop turun— Tykten өвөгөн çerge tykyre-le, çапънда braatkan kargan өвөгөндөр çaar buruldъ.—Bu kizi, kizi emes turbaj! Опън вазъ kөндөj neme bolboj, sler, өвөгөндөр bajala ukанъгар:

Talankelen dep uul baza bulardын сөзине киреле, кудай çok dep oturdu, emdi erlikke çıdrip, çaan ooruða çadır.

Sen Şatıjdyn biryzi bolotyń-va! Kam boňır, Şatıjdyn aş kursagyń blaadıń!

— Mundıj kəndej baştı kizini bis kolxosko temej čuu-dıp aldaývıss.

— Tegini-le vaňgъva, bolor!

Baştarık çaskы kykyrt tyşkendy bastra kolxoznikter suu katkıda boldı, Tykten uncukraj bardı, kыska moýndu vazıń torbok terezi tonnyń çakazına çazgъrıp saldı.

— Çarmanka Tykten өвөгөngө čuuktada çortıp kelele, alakanı-la çardına sogıp ajttı: Seniň bar çok tuu—eeleri on-cozь kes çok sokor bolır, Kadın suuga tyşkilep өlgilep kalgan emes-pe, сып ajdıp turum, avъşka!

Tykten өвөгөn yzenee teep alyp kədyrilip kelip, kolı-la koju cetty arka çaar ulap ajttı:

— Öl tyky... cet agaştarda turgan nemeni bilip turat-va? Sagzagardan сырpagan bolot-va?

Tykten өвөgөnnin ajtkanına bir-de kizi uncukpadı, koju cetty arkanıq icinde çooń yc kucak krely syrekej çaan budaktu, kara—kyren cobrgalı çoon tıt agaş turganıñ kemizi-de bilip turdu. — Emdi çaan erler bolgon kolxoznikter, kicinek baldar bolır çyrerde, kargan өвөgөndөr ajdıp turdu: — Bu çoon tıttı ozogъ cakta attu—captu Irbis degen kamrıq sөegin salgan, emdi anda, Kek çalandı bijlegen tuu—eezi çurtap çadır.

— Kalçu bajlardan korkıvaj çyrdıs, emdi çok neme-le bisti korkıdarga turugar-va! Tıttı çыgыр salza, kermesteri-de, korkuştı tuu—eeleri-de сасыvaj kajda varar, сасыр, tozıp varatkan nemelerdi өltirip kyzyl kol-la tutpas-pa!—dep, Çarmanka kajgyrdı.

Çalandı turgan yyrly attar koryndı, ulus tıq minip kleetken attarla yyr-attar udur-tedir kişteşti.

— Bu eki yyrdı Ajı kicpes çaar ajdap vägır, saldagı çaragadıj çakşı attardı taldap calmalap kөrelder—dep, Çarmanka kolı-la Ajı kicpes degen өzөk çaar kөrgyzip ajtı. Çarmankañ kolı-la ulap kөrgysken Ajı kicpes өзөktiňoozında çыlym kaja taş kөgerip turdu. Ajı kecpesin oozynda čuuk eki çanı

kaja taştı, bir çaplınaq ucár suulu tujk čer bar. Ozogъda So-pok baj toozъna cыkpas čыlkъ malып boo ajdap ekelip, kе-ryp, maldып toozъп alъp turatan bolgon. Kolxoznikter ajdap ekelgen attardъ tujuk čerge kijdirerge tuş čaplınaq kыstap turdъlar. — Къjьсь-къşкъ tъп boldъ.

— Ваzъn tozъgar!

— Oj čalan temen vagvazъп, tuj alъgar!

Aju Kecpestin oozyна čava kelgen attar ojto burdъ, kam-съ-la keçimge sogъp, kъjьcь-къşкъ-la attu ulustar maldъ arada-
turdъ, Tyktenniç өlө adъ baştap өzөkti өrө aldъ, Өskө attar onъ eecj bardъ. Oncozъ taş cedenge kire berdi.

Ol kara attъ tutugar! Ol sarь attъ tutugar! Ogoş atardъ tutpagar!—dep, Çarmankanъп kъjьzъпъп čaplyru kaja taşka çajylyр turdъ.

Çarmanka koňnaq kajış armakcъzъп tyryp alъp, yzene tevenip alъp, var-çok kyci-le armakcъп atardъп ysty-le сөjilip, kara attып mojыna tysti, armakcaa kirgeni kara attып eki kulagъ boldъ, onъ açarabaj, var-çok kyci-le uul armakcъп tarttъ, uulduп çyregi tokыldap, eki budъ тyrkыrap turdъ, armakcъ kuru boldъ. Çarmanka emdi съdaldu er bolorъnaq çazъ çedip bardъ, Attazъ-la kozo Çarmanka kacanda nokto kirvegen attardъ castra calmadabajtan edi, kandyja emdikti koňnaq salabajtan edi, bu krezi tujuk čerge cedendep algan attardъ, kazaan-da bozulardъj tudup alvaj, anda ne bar. Koldo armakcъп tyryp, belettep aldъ. Emdi-le salzam men çaspa-zыm, men attъ ulustan ozo tudup alvaj kajdajыn! — Tyryp al-gan armakcъп takыp taştarda, budъ yzenideп tajkyldъ, cackan armakcъzъ čerge tysti. Çarmankanъп çyzin katu kar-la kizi çыkandъj-kъzагър ijzip сыктъ, ujadыnda, ajlyndra kөrdi. Çar-manka çaar keryp turgan kizi çok boldъ, oncozъ iştenip turdъ. Biryyzi calmadap algan attъ çuuktada tartыp turdъ, vi-
tyyzi atka syyrtedip turdъ. Armakcъп častыra cackanъп kizi kөvbөdi çakşъ boldъ, Çarmanka çerdegi armakcъп mendep çiup aldъ.

Tuurazъnaq kъjьcь сыктъ,—bu attъ kapşagaj alъgar!

Emdik kaltar attъ Tykten čaplykan calmadap alъp, on-cozъnaq ozo noktolop alъp, сывыгъп Çarmankaa berip turdъ.

— Ol senin kara adъп maldып ortozъna kirip, çazъппр turu—Tykten өвөгөн ajtt „Ej, Çarmanka, Çarmanka! at calmadap, bolbos, çandardа deze yyrederge turadъп“. —Tyktenin kezinen ondъj aajlu sagъs bildirdi.

Çarmanka mingен adъп vигир alъp, baza armakсь састь, armakсьз atka kirbedi castra cackапп onco kolxoznikter kөgүр aldь, ortozънап çanъs kizi katkyrdь өskeleri onь toktottь. Çarmankанып çuregi tokыldap turдь, вьскак өdygi-le узенеç çakшь teep alъp, baza katap armakсь састь, cackan armakсьз attъп kujrugъна toktodь, kazъ atka umsanъп cackanып віr-de kizi aajlabадь.

— Sen çылкып urkytpe, seni at tut deerde, ne tutraj turuп, bis seni sakъvazъвьss-tuurazънап katu yn ugulъp Çarmankанып toktottь.

Saldalarga çyreg attardь tudup alъp, kolxos ulustarъ çapъп өтүрдь, kиисып-ermegi çaan, kовь вазънап kelgen salkыпъ-la өзөктөрдеги ulustarga ugulъp turдь,—Çarmanka emdik at cedenip alъp ulustardь kijnince çortъp, çanъp otъrdь, at calmadap bolvogonъna асъпър, воյнъп erdin tizi-le tiшеп шүүр turдь: Tykten-le emdi kizi kanajda ermektezip ses blaazar? „Kandъj-da kөrmөs, kandъjda tuu eezi çok deze“ ol kize udra munajda ajdar: „Uncukpa kycyk! Çылкыдан at calmadap bolvodъп, kizini yyrederge kanajda сыдаатъп!“

Kacannan берi çerge kadap salgan ajгь сакылагъпън çapъnda, emdik attar uzun kaјьş сыburlarga виulap salgan, uzun tujugagъ-la çerdi сарсър, сакъп tiшеп, kalъп kaјьş сывыгларъп yzyp, возонорго albadanъп turдь.

Bolcok turalarda, алапсък аյылда віr-de kizi artraj, oncozъ kolxostып emdik attaryn kөrөrge çuuлъp keldi, kөp ulus kөrvөgөn, çanъ armakcaa kirgen attardып kөzi kыzъl kan bolup surkurap turдь, kolъ-budъ тьrkъrap korkъp turдь.

Çarmanka çaan çaldo testek ker atka araaj çuuktap alъp simis çalынап tudarga sanандь, ker at karajlap сысьр eki kolъ-la araj сарсърадь. Kaјьş сывыгънап tudup ker attъ тоjънап tudup aldь.

— Tenek, sen tenek! Emdeşten eky паcь bolor kerek, kыгаапъ eky kozo iшteribis, soondo паcь bolvoj kajda ватагъп.

Ker adъ dese tam teskenip, ajlanызър turдь. Kөгүр түр-
ган ulustar katкытъзър turдь.

Çarmanka ker attь erkelep, віг castь өткүре ajlandra
вазър çyrdi, attып çылу tujgagъ çaskъ kardь oյр salдь. Ker
attь çalыnan arkazынан syjmaganda tujlabas boldь, korkыр тъг-
кыгар turдь. Çarmanka аյынан eer-tokum al-съсър, ajsldan
urada çerge salдь, ker attь uygendep alър eer çaar çedенир,
ағајынан eertep, узенеziн buulap alър, tiskin сывыгып kolgo
alър, uzun çaldan тудунип, minip alдь, Ker at tuujladь. Çar-
mankаны kөрген ulus kalaktадь:

— Oj! oj! Çысълар çысълар bolor! Oj oj ton çerge çы-
гылган kizi өлөр emes-pe! — Kelinder kalaktazър turдь. Ker
attып teri көвөктөнір, kөrtөj berdi. — „Utabas садып съкраj
kajda barагып, çовош bologып“, — dep, Çarmanka үүпір
turдь. Ker adъ baza emes tujlap turala, anan ағь mantадь.
Bir çeerен attan çыгылган uulдь at syrtep turgоныг Çar-
manka kөгүр alдь.

Sыг таңь-la mantap oturganda, udra kelgen salkып çaan
boldь, ton-çakazып, tylky въскак вөргүгин yze sokkodыj boldь,
torko çalazъ toktoor çerin tapas boldь. Çarmanka attып со-
возър kelgenin bilip eerge евеş tys otrar boldь, ker adъ
tujlap turgan-da bolzo, вајағыдыj emes, kirely boldь.

Kyn taltyşten кыјганца Çarmanka ker attь minip, Kек
çalanda çortыр turдь. Ker adъ ak terge көвүктелип, bastra
воjь ak boldь. Çапыр kelip turarda, araaj вазъдь-la keldi,
cakaa kelip tyzerde, bir-de кытъктавадь. Eerin alър sooduga
çedenip turguzarda, кыjшпас çedenkir mal boldь.

Урен kөrkijm, yyren, yyrenip alzan, çovoш mal bolo-
тып, kolxosko kөр tuza bererin-ker adып erkelep terly тоjы-
нан kolь-la Çarmanka syjtar turдь-men воjымда уүтепи-
turum.

Çe, kөrkij boo turzaп, çакшъ bologып, emdi çedendirter
mal boldып, bastra teren kurgaza, çакшъ kек өлөп beretim,
çакшъ iшtezen munan ағь sulanып-da amтанып bilip alаып.

Çaskъ yrgyly enir Kек çalanна tyzyp turдь, Koju kara
meeş agaştарь-la вөктөнір algan tuularь teren ujkaa kirerge
çazarып alдь, tuulardып вазъпа çава kек мөнкүлер kөryнип

turdь. Кек چалаңпъң ак каръ енір сооғына тұрылдаپ тавъштанпъ турдь, түн қууктап кeldi.

Kolxos қырыминде баشتаркъ солып кын өдүр bardь.

IV.

Кајыр өрдене киркүреп акташты суудың тавъзындь, temir sogър, узанпъ турган masterskojordың ezигинең қаан тавъш ugulър, deremneni icine қајыр турдь. Kъzara izigen temirdи maskalar sogър турдь, saldanың mizin kъздырп algan taptap қатты. Coon temerdi yjter, bolot өгүм arkadagъ sъыргандың sъыгърп қатты.

Barlaj bultыр kyskyde Ajmактың қиынъпа braadър, vi zanatan өрди tabargan bolgon. Ol tuzънда munda moko misty saldalar қатты, tizi çok тұрмуштар турдь, аш kezer маşynalar турдь. Bu маşынalar kanca kirezi uur emeş-dep Barlaj cenep kөdyrip kөryp турдь. Anda Maskvada yyrengенин kuiscыннадь, temir saldaa въсак ne kerekty, аш kezer машынаа kana-tardь nege қазаган, опъң calgъzъ kajda—oncozъn çarttap, Barlajga kuiscындап berip турдь. Uuldың kuiscындап berip tur-ganып Barlaj sanырkap, kiceep ugup alarъна albadanпъ турдь, kanca қызын temir saldalardь, машыналардь, uulдың қырғен қаан gorodып bilip alarъна қылбикеп турдь.

Ol ak сыраjlu uul munda bolzo, kajdat, ol syrekej қакшъ uul edi, воյоппъң bilgenin kандыj-da kizee ajdър berer, bil-bisterdi yyredip, kizi edip alarъна kiceep қырғен uul edi.

Кава terezi топпъң uzun edegin kolъ-la kөdyrip alър, ilik въскак өdygi-le kanca машыналардь, saldalardь, қызын-қыр temirlerdi alta вазър, Вагваj қаан kөryk қаар bardь, anda 4-5 kizi bir kiziden kандыj-da ermek blaazър тъң kuiscын дазып турдьлар.

Barlajdъң kelip turganып kөрөлө „Baشتаркъ veşçyldыk“, degen kolxostың predsedateli ulustardып blaашту ermegin toktodola, Barlaj қаар burulър ajttы:

— Tokysov keldi—Ezen! Ezen! Қакшъ қадрып-ва? Sler-дин kolxosto ne таваш var?—Barlajdъң kolъп alър, ezendeсти қе, пастьм ne kerekty keldin?

Icinde şyynip turdb: Menin ajtkan ermegimdi katkъ
ede-le, kizi surancыktap çyrgen dep, meni elekke salar bolzo
kandъj bolor? Çakşъ kizi verbeze ne bolor? yc çys-degen
too sagъška kirdi. Ermekti kapsagaj тъпда ajdarъnan çal-
tanpъr, Altaj kolxostыn ajvazъn Barlaj predsedatelge araj ku-
icsыndaj berdi.

Barlajdъn səzin ugup algan predsedatel; çaan koňla
Barlajdъ çardыnan silkip ajttъ:

Ej, Naçым, sen kinukpa! işke tazъkkan çakşъ kizini
bereribis.

Çe, bu krezi çaan işke bolor-bolbos, tuştaganъn ijerge
bolbos, mundъj işke baraga kizi nin kyyni baza kerek. By-
gyngi kynde enirde bisten kolxostыn bastra clenderdin çiunpъ
bolor, sen ol çuunga vojypъn suragъndъ kuicьndap vе-
rin. Çөр-pe? Çe, çөр bolzo çaraganpъ ol.—Barlaj enirin sa-
kыр, aň beri vazъp çyrdi, çyregi toktovoj turdb, ol krezi
çaan çuunga kizi ermek ajdъp bolor-va, çok-pa?—dep sa-
nanpъr çyrdi. Kanca çuunga Barlaj aldbnda baza çyrgen, ol
çuundarga çyryp, ermekti ajtkazъn vojypъn tөrel tili-le kuicь-
ndap turatan edi, bu çuunga deze kuicьndb orustap aj-
darga kerek bolyp çat. Orus tilin çetre bilbes kizi eptep
ajdъp bolor-va! çok-pa! Ermekti castra ajdъp berze, orustar
onъ aajlap alvaj kizizin vеrvej barza, ol tuzъnda yc çys kыra
cerdi kanajda iștep bydyrip alarъs“.

— Barlaj katu sananpъr vazъp çyrdi.

— Enir çuuktap keldi. Kolxostыn çaan turazъpaq ezigine
vazъp, Barlaj oturyp aldb kolxos ulustarъ eki—çańystan erleri-
de, emegenderi-de turaga çuuľp turdb. Bir çargъmъ Barlaj-la
ezendeşip, bir çargъmъ Barlaj çaar kыja kөryp alpъ, turaga ki-
rip sogъľp çattъ, kolxostыn klub bolgon çaan-ken turazъnda
kazaada koj oşkoş ulus çyk tolyp bardъ.

Kolxostыn predsedateli çuundb aсyr, çiunp vaşcylaryn
tudup, karandaş-la stolgo sogъp ulustыn tabyazъn toktodъp
alpъ ajttъ:

— En başkъ səsti „Çarkып“ degen altaj kolxostan kel-
gcen сыгартылу kizee berip turubъs, ol biske altaj kolxostыn
is çутумин kuicьndap berer.

Barlaj stol çaar çuuktada vazър kelip, vazъndagъ vərygın alър, kojыna suktъ, vəryktin kъzъ cokur torko сасағын айланып көгүнүп turдь.— Bir kolъ-la stolgo таянър alър киисъндадь.

Kolxos kanajda baştalър төзөлгөн, baştalър төзөлөрдө, bajlar, kamdar kolxosko kандыj arşamък edip turgladь, kolxostып төзөгөзи bolgon toolu вelyk ulustarъ tyşte атыр çok, tynde ujku çok bajlar-la tartызър, kolxostъ bekter възулап bydyrip alganъп, Barlaj киисъндап turдь. Bajlar-la tartышканып Barlajdъп sagъзына kirip bararda, опып ermegi tam тъңър, kurcър turдь, on kolъ çанъс çerge toktovoj, ағы веги уланър turдь.

— Kaan başkaru tuzънда bistin aktu kyci-le çatkan altaj ulustып çадызъ neden-de ujan bolgon, bir neime bilbes tyn karackъда çatkan ulus boldыs, късътарbicigi çok, ondop ajdar sezi çok, bolgon bijden, çajzaqnaq aq oşkoş korkыр, orustып, altajdъп bajlarына коçojымдарына kul воlyp çyrdis. Aktu kyci-le çatkan orustarъ-dal altajlarъ-da birigip alar argazъ çok bolgon, воър воър keryşpes kъгъзър turar çанду bolgon. Orus bijleri, bajlarъ koçojomdorъ dese, Altajdъп çajzandarъ-la, temiceleri-le, bajlarъ-la birigip alър, aktu kyci-le çatkan slerlerdi-de, пеме bilbes bisterdi-de tonop, çip bajър turдь, emdi acap vərylerdin kyni өсүр kaldь, emdi altaj-orus ыlgaşpaj kolxosko birigip, kolxos azъга olordь катыпса vazър salдь. Emdi bistin çolъвъs асылъs саркындыj çарык boldь. Bastra aktu kol kycile çatkandar katындаş boldь.

— Ajdarъ çok syrekej катындаş tabыldь—oturgan ulustan bir kizi şoodыр кыгърды.

— Koron sooktu kъş devej, çanмырлу çuttu çaj devej, altaj ulus көcip turдь.— Emdi Barlajdъп kolъ ере kedrylip malta capkандыj tyzyp turдь—ondыj kеciş çok, çанъс çerge tokынpar, çанъ çurt төзөр тигибъs, көckin çyryminen ajтыръ kolxos çolgo kirdibis,

Barlajdъп vi ermegi çuunda oturgan uluska syreen çaratд, ulus koldorgып савыпър turдь.

Barlaj воъпъп kelgen keregin ajdala, oturgan çon çaar vazъп vadър, vərygindi kojыпъпan uштар alър, mandaјыпdagъ terin атсыр alър oturdь.

Борвок саръ saaldu, sook ak kөsty kizi turup surak edip ajttы: Mal oşkoş neme ondobos çulma ulus birigipta alza, neme bolor-ва?

— Оо چөрсөніп тұуразынаң bir kizi күждьгыр ажты:— Aktu тұпън қыскыпвај өlyм bedrep turgan kizi olorgo barar-dan баška—dedi.

— Kir—balkaşka җадарга, bijtke җидирerge olorgo kem varar!—dep baza biryyizi ажты.

Асынган kizidij, predsedatel' but вазъпа turup, stolъ չызьраганca таянър алър ажты:

„Çarkып“ kolxosko kanajda болъзып bereli? Опъп евіп шызыр kerek. Kemde kандыj шылте var? Çапъ ажткан ermek-terdi kандыj dep шүyp turugar?

Oтурган ulustan cala қыска sъndu, kек palitalu, kartus вөryкty uul koљn kөdyrip, sөs suradъ. Kartus вөrygin kolgo uuzaj tudup, stol ҹаar вазър kelip kиисъндада:

— Bisterdin ortовьста kulak-вајдъп agъdьlu ulustarъ var волър turganъ bygyn çart bildirtip çat, altajla orustъ ozось ҹанда kem sajgaktap cagъstyrъ turdъ? Kulak—bajlar, авъстар, kamdar. Altaj ulustъ maldъ arъ bodop turgan kizi, ne kizi dep, bodop turugar? Ol talnama kulak волър çat. Ondyj kizini kolxoston uradar kerek. Bistin komunis partjia altaj ulustъ өre tartыр alarъна kiceep turъ, bis oo boluzar kerek, „Çarkып“ kolxostып suragan kizini қысканвај berer kerek. Ol-do as bolor. Soondo-do olorgo ҹаантайп волъзып turar kerek.

— Bir sarъ съrajlu uzun tumcuktu yj kizi sөs surap алър, cicke yni-le kиисъндада:

— Munda kulaktып, kolъксылаrъпп ермеги ugulat. Altaj ulus syrekej kirly, bijtty oo kizi tiryge өлөр, orus kizide bijt çok-pa? Bistin ajыldаръвьста kir baza çok-pa? Biste—orus ulusta kir balkaş-ta var, bijt-te var. Bis emdi-le kolxosko kirgen kijninde-le aru, cek ҹадаръпа ҹапъ uyrenip turubъs, kir balkaştan, bijtten ҹапъ-ҹапъ ajгылър turubъs, ҹанъвьста ҹаткан bistin karъndaşтаръвьсты deze kereksevej ҹададыз. Ol ҹарабас. Altaj ulustъ kulak bajlary, olordып

koltıksılař, kujrukſılař çeektep turarňnaq başka, Mundyj ulustıp çaman sagaſtarňp, tırtık kylıktarňp kyyn-kajral çok vazýr turar kerek. Çapıvysta çatkan altajlarga ak çolgo, kapşagaj cıgara boluzar kerek, oncada-la altaj yj ulustardy aru cek çadarňna yyreder kerek. Meniň sagъzъm bolzo, altaj kolxosko çanp kыracı kizi verer emes, olorgo usakka, iſteerge toolu yj kizi ijer kerek, bajram kynderde kolxostыn yj ulustarň onsovysta vägъr, altaj yj ulustarň çanp çyrymge yyredip turar kerek.

Ermeč ajtkan ulustıp toozь kěptodi. Baja altaj ulustırçamandap, orus-la altaj kolxostыn ortozъnda eč salarga sanangan kulak—väjdyň koltıksılařın kөmөlep turdylar, olor deze väzъn temen tudyp alýr, kөp ulustıp ortozъnda çazypyp otýrdylar.

Predsedatel' ajttý:— „Altaj ulus malga tynej, neme vudyrip bolbos“ — degen ermek kulak-väjdyň oozyňnaq cıkan ermek boýrtыr, altaj ulus iſ iſteerge syrekej kiceemkej, bıstın cerde Oſlokov degen çaan baj bolgonыn sler oncogoor bileriger, men ol acap vaiga 10 çylga cıgara çalcaa çyrerde, meni-le kozo kanca kөp altajlar baza çalcaa çyrdi. Onveş cakrymga cıgara aňpyp cedenin kem tutkan dep, bodop turaar? Onp altaj ulus tutkan emes-pe. Kanca orus kulak bajlarga, çalçy boýr çyrgen altajlar iſtepvej tegin çyrgen dep bodop turar-ba! Altaj ulus işke yyrenze, orus kiziden artyk iſteer. Emdi men slerden surap turum: Boýçыпъп kyy-ni-le „Çarkып“ kolxosko vägъr ondo iſteerge kizi bar-ba?

Oturgan ulustıp kijninde bir kizi but väzъna turup, ulustır arъ-beri ijde salyp, kara saaldo kөk kosty kizi stol çaar väzъp kelip, ajttý:

— „Çarkып“ kolxosko men vägъr iſteerim, meni vi çuun çeptep turgan bolzo, men turguza atanarym—dedi.

Barlaj-la ezendezip, Barlajdyň kolып uzaak bozotpoj silkip turdy, predsedatel' çar burulyp ajttý:

— Oſlokovtyп an—cedenin vi Barlaj-la kozo tutkanыs. Barlaj oo syunip,—Ezen! Melekej! Ezen! Ezen!—dep turdy.—Kapşagaj caazyp cij, men Barlaj-la kozo atanadym—dep Milekej predsedatel'di mendetti.

Turundardын artkan къска uctarъ kicinek çaibъş ot-la kyjip turala, kаgъnса өсүр bardь. Talankelen sъstu vazъп araj—kerej kөdyryp alър, ajыldып icin ajъndra keryp, bir-de bolcok odып tappadь. Tajanър algan koldып садъ съgar-da, Talankelen ojto ҫastъьна ҫыгылъ, koль ҫылу kylge tysti. Eziktin ҫаgъktarъnaq sook kirip, Talankelenniң ҫyzin топъгър turdb, Uj kizi ҫапънда ajыldardan at surap alър, kurgak odынга bardь, odындajtançeri uraak bolordo, ojto keleri usak boldь. Ajыldып ici syrekej soop bardь, тьшkarъбъзънаq-da вaş-kazъ çok boldь. Ajыldып ezigin etken torbok terezin salkып уze sogъp bardь, onъ ojto ҫazap alaгъна Talankelende cak çok boldь.

Sopok ajыlъndыj kijis ajыldu bolzom kajdat, ҫылу ajыlga kandыj-da ooru belen ҫazylar edi. Er boлър, vojъlpып bidь-la kara ҫerge bazar bolgonnou beri, Sopoktyн ak kijisten etken ajыldarъ sagъzъnaq съkrajton edi. Karganadыj kөp mal өskyrip alър, ak kijisten vazъp alър, kerege ayl edip alarъна sanandь. Kanca ҫыlga өskyrgen malъ on—ciirme maldan aşpadь, mal çok bolgondo kijis-te kajdan kelzin.

Talankeleninin adazъ ezen tuzъnda, çakъp turdb: „Uyrly malъnan“ erdine mal bytse, onъ kudajga berip, вaзъ—tuj-gagъп, ҫaan kardып ajыldып ezigine ilip mөrgy edip sal, ol tuzъnda esken maldып toozъna съkrazып, ajыlda tolo ҫөөzely bolorып, arkada tolo maldu bolorып“. Ajыlga ilgen вaş-şyjrak cirip yrelip bardь, azragan malъ kөptөp barganъ çok, çoktu воjъnса ҫurttap çattь. Sopok bajda dese, ajыldып icinde maldып вaзъ—tujugagъ—da çok, ici kardы—da çok, өсүр turgan maldып toozъna съkpas boldь. Mal nenin ucun өspөj turganып Talaqkelen bilvej turdb.

Ajыldып тьштънда attып вaзъdb uguldb. Ooru kizi syynip, kurgap kalgan erdin tile-le ҫalap kыjgyrdь:

— Kapşagaj! ajыldagъ ot өсүр bardы! — Talankelen kыj-gъrdь. — Ol kыjgyzъn ҫaanga bododь, ce ol ezike-de çetpedi.

Ҫamapsъzъ kөp, ҫargak tondu, өlөn uktap algan koj вaçkagъnан etken ҫыrtъk өdykty, sooko топър, korkoјp kalgan, Nogon kirdi.

Enir tyn koju agaṣtu arkas tuzyp, çalanda turgan aýldarga čuuktur turdb. Kederi arkadan ukynin yni ugulyp, oogu kizinin çyregin сосыдър çattı.

Өсүр bargan ottyň çapında oturyp, eki kolindagъ sa-barlaşın ىuzap, çylynat çer tappaj, mendep, Talankelenne ajttı:

— Sopok see eki booro at ijeberdi, men onъ ekeldim.

— Talankelen ykydiň tabyzын ugup, edrenip turgan ne-meediж—bu kermestер ykyボولىپ، kizi өлтиргەرge kelgeni ol turbağ-çaan kulaktu, kyzyl çaan kesty, kuş oşkoş nemeler, Talankelennin kезинең съкрай turdb. Ooru kizi kegin асыр suradı:

— Senin sœögim ne?

— Modor—dedi.

Çaan kanattarыn çalvajtтар algan, bir agaştan, bir agaşka ukyler usup, çapын çerge çuulyp turdb. Talankelennin kези چавылды—At yrkyp, tuura сарсыгандыj, çer telekej silkingendj meme kyrkyredi. Ak kijstij koju tumandardы ojo çыртп, çaan tuudын кек мөнкүзи keryndi. Bu ne tuu boloton? Mundыj çaan tuudы men çazьта kөрвөдим. Ус kurbustannын turlu çeri ви bolor-ва? Kek torko tonnyп edegi kynge çaltыrap, алтыстыj ak taşty, вөктөj çaat saldy. Çылтыстыj ottu taştarynaç Sopok bajdъп vazъ kerynip keldi.

Men senin çaan akan—dep ajttı—төs Modor sœekty alvatıdan bytken kizi edim.

— Ogu! Ogu! — dep yky tabyzы ugulyp çattı.

Uraagъnda kykyrttin tabyzы ugulyp turdb, aýlgы çuuktur kelip turgandыj boldы, tynyrlerdin tabyzы bir тьпър, bir toktop Talankelenin kulaqына şыңкыrap, tokıldıp turdb. Kanca көп ulusын ortozынан Unutpastын съгајь kerynip keldi, çunma—tekezi, çylym kaja taşty kecip çattı. Ajgyrlu mal вөөryden yrkyp braatkandyj, Şebertini kecip, mantap turdb, malдын tabyzы өзөк төмөн ugulyp çattı. Unutpaska bererim de-gen Sopokтын ajgyr maň ви bolor-ва?.. Barlajdъп karan-dazъ Bajram kalgancызында eki kolып өгө kedyrip, calkojto çerge çыgыlganъ eles edip keryndi. Bajramнын kyzyl kapek кек өлөнне төгүлип, çerdegi өлөнди kызара buduktap salgандыj boldы, kara kөstин odы өсүр bardы, kara çыş-tajgazъ ot çalvystыj kujyp bargandыj boldы.

— Kazaapъп çыртсынан ашаган kuragandардың көп баштар көrygengendj. Көп уkyлердин баштарының ortozына So-pok вайдың вазы көryнип кeldи.

— Men see çakşы ederge turum, се sen војып-la bil. Se-nin ordына көrmес Barlajdь çip salzып.

— Barlaj baza menin çuuк karandaзым emes-pe? Ol baza Modor sеekty kiziniң uulь—dep, ooru kizi kөzin acraj şывьранып ajttы.

Ogu!.. Ogu! .. — kanatarып sogыр ukyler kьşkыгыр turдь.

Коғымdu kajadan taştar toolопыр, саң төмөн çerge ty-zip kyrkyregendej, Talankelenниң tizi kьçырадь, but вазына turup kara çerge tepti.

— Aju çizin senin attaryndь, senin acap-sыјар kөzindi kara kuskun сокзып kөrmestин вай! Çаңыs uktan bytken Barlaj ol menin çuuк karandaзым, sen deze acap ijt, kizinin каныпicer çылан!

Kurgak одынъ сүдбінде kуjip, çaan çalvьzъ tezerinи вөк-төp saldo, kujuksu çedь çтандь, bi ukylerdin kanatarы kуjyp turgan turu—Talankelen but вазына turup alvaj, ezrik kizidj ағы-вери çаялыр turдь.

Kenetijin соcыр Talankelen kөzin асыр aldy, çапында çaan ot çalvьrap, kуjyp turдь, ажы ici ajlanыр turдь, emegine erin kolынаң tudup, çaan otton urada tartыр turдь.

— Oj! sen tonындь өртөp saldoң ijne! ..

— Talankelen төзөктө ontоп çattы, emegeni опып çапында oturdь.

Aкыдан elci kelip, eki at ekeldi, өre teneredegi kudajdan въjan surap, kam kamdadар kerek.

— Aju çizin опып attaryn!—erdin tiştenip alыр kыjыгырдь.

— Sen neni ajdaзын! .. Bistin sеekte çaan akавысты çaman ajdьr kilincekke tyzerin.

Acu neme çigendj mandajnda terezin çuura tartты, kyski agas-tan сары byr tyzip turgandyj, araj şывьранды: „Uktan ukka kelgen Modor Sеektin çaaNDARын bajlap, altaj çандь çандап turдьm, emdi en çaan akавысты foovoj опып sеzin ukpaska bolbos oшкош.

— Ak tizi-le kьçыrap, опсо војь korсоjyr kaltыradь, kоль-la umdap emegenin çапына oturgusыр aldy. Emegeni ton-la çaat çыluladь. Talankelen kыjыгырдь:

— Oj! ton-la meni çap sal, ajylga bir-de kizi kijditve.
— Eri ooruga bastryp, syrekej kaltýrap, edrenip turdý.
— Men өlвөjdim... Neni-de etsin deze, ederim—dep Ta-lankelen şıvvataňp çattý.

VI.

Kaňp bargan Tykten өвөгөн kolında kurc vıscaktu, çalbak tereni cicke kaňş edip tilip oturdý, Tyktendi ajlyndra balçastaňp otrup algan altajlar cicke kaňştardan ujgen, nokto, şlej өrip oturdý oturgan çiit uuldardыn ortozzaq bir sazy vetykty uul araaj kozondop turdý:

Tert kaňstan өргөн noktovbys,
Tertən çylga bek bolzyn.

Beşçyldykty uzatpaj
Tert çylga bydyrelder.

Segis kaňstan өргөн ujgenis
Segizen çylga bek bolzyn.

Өmelikke birikken vojvys
Urgylçige eme çurt bolzyn.

Şlej өrip oturgan eki uul kozondo-dy:

On-altý kaňstan өргөн şlejis
On uyege bek bolzyn.

Bajdan, kuldan ajgýgan,
Bol'sevike mak bolzyn.

Kaňş çepsel tudunup
Kýjgas maldy tudalýk.

Kulak bajdyп elcizin
Kajraly çokton bazalýk.

Tykten өвөгөngө vıscak kurcudyp berip oturgan bir kelinek kylymzerenip ajttý:

— Bu čiiter emdigi başkaruga, čańy çyrymge syynip kozondop oturarda, bis kajtkapıvıs. Biste-de kozon bar emez— dep ajdala onon arý kozondoj verdi:

Въсак мизин курсыдър,
Выlgajъ terezin kezeris.

Bajlu čańvıstъ taştap,
Brigadaa kirip işteris.

Kacangъ caktan kъjnatakан,
Kestin akan čazъ kөl boldъ.

Erkek, tizi-dep ылgaşraj,
Er kizee tynejlezelik.

Oturgan ulustan ortozınaı, bir kara saaldoı өвөгөн kymzirep uuldarga ajttы:

— Ej, uuldar, men ozogъ cakta bajlardып таъп kydyp çyrerimde, kъjndu çyrymge tъş bereten, sanamdy çenil edeten neme—kozon-la, topshur bolgon edi, çе topshur çokko-do men boýytပып sanaamdy slerge kozondop vegerim-dedi.

Kajъş tiskin tudunър,
Къра-çerdi ișteekter.

Bastrı tъп kycibisti
Birikken çөөзөгө salaldar.

Andazınaı ajrıyıр,
At-maşınpaga minelder.

İşmekcilerge baştadър
İş çepselibisti temirleekter.

Өryp salgan kajъstъj
Ondu „soldu“ bolvojlyk

Komunisterge baştadър
Komunizimge baralъk.

Kalыn toormoşton oturguştar kezip alыр, çeti kizi Kis-kin Milikejdi kurcaj turıp alыр, attarga çepsel čazap turdu.

Milikej өвөгөн боро көзи-ле չылттарп уулдаңып иштengenin көгүр, баşkагыр turдь.

— Oj!.. Sen teskeri buulap turum... Bu munajda eder kerek, baştап kөр—комътты өгө көдүрип көргysti.

Barlaj komътты Milikej өвөгөнниң koльнаң ala-la, ви-дұна salыр, kylymzirep syyndi

— Kazыг Ошлеков bajga bis eky аппың седенин тудуп тұratыбыста, sler Milikej өвөгөн meni baza şak onojo-do-ok yyretken çok-pa?

— Sarь-la degen kizi oncozь kazыг degeni captu төгyn,— men sarь-da bolzom, menin çyregim չыңzak, ne-le nemee men syrekej kilenkej kizi edim—војь su katкыда, Milikej өвө-гөn киисындап turдь.

— Koron sooktu кьш тұрында kargan borsuk icegede çадарда çyregi ton-taş oşkoş,—dep kizi bodojton. Kizinin չылу edi oo tijze, ettin terezi sojla bergedj.

Barlaj, Oshlokov bajdyң չырғап çyrgenin, aktu kol kyci-le çatkandardы tonop-çip turganып, ajdyp turganып onco turgan ulustarъ bilip turдь. Kizinin ыъ kelgedij Tokus nыль киисып baştады:

— Ol tuzьнда bistin çurtтыбыста onco kalъk-çопы չу-dek çattь. Ak sydin saap icer malь toolu-la aildarda var boldь kursaka icer azь çok, aştap çyrdibis. Kuzuktu taj-ga bedrep bargan tijindj, չапыс çerge toktovoj, چајь-къзь-la kөcip çyrdibis. Acka өлөrine bolvoj, چaan karandažым Bajram Sopok bajdyң аյыла vagыр çyrdi, men deze Oshlokov degen orus bajga چalcaa چaldanыр bardым. Eki çerge vagыr tstenze aş kursak taap, војьбыстын icibis tolu bolor, айыlda kargan ada-епевиске-de kicy karъndaşтаръбыска-da kursak tabыlar bo-lor-va-dep, sanandыбьс. Çe bistin sanabысса bolbody. Oshlokov bajga on kyn иштengen ucun bir çartк caj berdi, ekenci onkyndykti иштенип bozogondo, bu-la krezi атва berdi—Barlaj camcazыпьк kыска edegin tudup bergen arvanып kemçyzin көргysti. — Orustын kulaktarъ, altajdyң bajlarъ віг тү-nej չыландар болыртыг.

Çапында oturgan Milikej өвөгөn Barlajdyн kulagына șывьгапыр ajittы:

— Kulak-bajlардын munda چыдь-da çok bolor dep, та-вьс uktым.

Barlaj Milikejdin kəzine udra kəryp, cala vutrej turdb, bu kulugur baza kokyrlap turgan bolor-va? Alakalp-la Milikejdin çardyna sogyp, kəznəktin şili tırkaragandyj, tyn katkurdy.

— Munan urada syrer kerek olordy, syrer kerek! kiziniq sənəp emes çenil bolor, anpa bodoldu bisti tyn-tyzi-le andap çyret, bolgon-lo çerge oro kazyp turgan nemedj, aşa-arapyp kəgvəze, vajdyn tuzagyna kirip bagaryn.

Peckenin çanında oturgan bir altaj əvəgən but vazylpa turup, çaan nemee syyngendj kyjyrdy:

— Men minp munajda çazadym, oncozyn bydyre çazap bydyrdim. Oj!.. Milikej əvəgən minp kəryp ajdýgar—çaksy bydyrdim-be? emeze baza çetpesteri vag-va? — Dəgət-le çytanyp turgan komuttı vazylpan ərə kədyrip kərgysti.

İştep turgan izindı taştap, turapyp icinde oturgan altajlar oncozı turup, çanys çerge sogylyzyp, çanyp vutken komuttı açıktap kəryp, kajkazyp turdylar. Milikej komuttı alyp, kəryp alala, sergek cactu vazyp çajkady:

— Ajdarý çok syrekej çakşış iştep bydyrdın emtir, kerek deze, təş-vii kajıştý-da undubaj çazap altıgyp. Təş-viyp şak munajda tartyp, vuulajtan.

Ulustıq uninen Milikej bilip aldý—bultırgy çylda canakataradajga at egerge yyrenip algan altajlarga əskə kolxoznikter syynip oturgan emtir. Onco kolxoznikter Milikej çaar kəryp kylымzirenip, syynip oturganyp bildirttip turdb, kandýj-la solyp iş ederge yyrenip algan kolxoznikterge syrekej çaan tuza, olordyn izine çaan mak boyp turdb.

— Stol ystyne turgan lampaný kolxoznikter kurcaj oturypruzanyp əturdb. Kəznəktördin çürtbəyanan kirgen salkyn, lampanyp odyp çaja sogyp turdb. Lampadaq sýkan ış turapyp çanyp agaştan etken potologyp çarşyp karartyp çattı. Enir tyn baştalarda, lampanyp bolcok icine toltro ırıp algan krasindi ot icip salıptı. Orus kolxostordo bolzo kanca katap pətyktin kыjybz ugular edi, çastıq kыksa tyni təgenip vratıkanyp Milikej əvəgən bilip oturdı, çaan utabas kyn səyzyanın teneri tandajlanyp keleri çuuktap keldi, onco kolxoznikter eecij-teecj estep oturdı, çe anda-da çok, biryzi-de edip turgan izin taştap, ujktarga vagbadı,—ertengi kynde emdik

attarga çanъ komut sugup, yyrederge mendep turgan ulus emtir—dep, Milekej өвөгөн icinde шүп oturdb.—

— Bistin deremnede deze kuicьndap turatan edi:

— „Altajlardың çalkuzъ çaan, bytken çyri mineq ala olor çalku, iş İstebes ulus emej.—Kylymzirenip araj katkыrala—onojъ ajtkanъ сырту төгyn meke boldy, ёе ви Barlajdъ istep turgan komudынаң ажър көр опь sokso-da ажър boлbozып, опь bydyrip salbaanca, ol опь taштас“.

VII.

Kara cojdon etken сөјгөni çanъs çerge toktovoj çajkanъpъ turdb, icendеги suuzъ sajvalыр, çarыk kazanga төгylip turdb.

Milikej өвөгөн çaan estep alъp, төзөгинен turup aldb, eki kөzin arcsыр ajlandra kөrdi, çanъnda Çarmanka вого вөске bolcok savыn-la, tiшartкышь oroop, вөктөр turdb. Milikej опь kөryp, korkustu neme kajkagan kirely, вазъ-la çajkap turdb.

Ёе, ви Çarmankаны tapazъ çok bolтыг, sananър tapas neme tabar emtir, ёе, тинь kajdan taap bilip alдып? A!..

Bu Milikej ondyj syrekej nege kajkap turganып Çarmanka bilip alvaj, aaън tapaj turdb. Milikej çaar kөryp, kolъnda tudungan bolcok вөске kөryp, alanzър ajttы:

— Kekyl uulъ Kyder onojojr istep turgan ol Ajmak icinde bastra komsomol-jacejkапын sekretar—katсызъ edi, bistin oncovысты опоjojr çyzin savыn-la çunpъr, tizin tizartкызын-la arcsыр çyrzin dep, yyredip turatan edi.

Milikej воյнъп sarъ sagalып веş savаръ-la tarap syrekej çaan kajkalda, Çarmanka çaar kylymzirep, kөryp шүп turdb:

Enemneq съканыннаң beri, karъp олгөнче мылаа kirip çununvajtan-da edi, çyzin savыn-la çunvajtan, tizin kacanda arcsыр kөrgөni çok, kirly kebin bir çungانы-da çok alvatъ edi, „çununganынаq kilincek dezeten emdi, bulardы kөryger, orustan cekcil bolorgo çyry.

Milikej Çarmankanan tanu вөсти alъp tiшartкызын alъp воյнъп tizin çысть, çыкканынаq çөdyldejle, çerge tykyrdi.

— Bu типън tizi kysky oşkoş ak boлъp bartыr,—tiш artкышь oroop тавьштыра-la,—Sen biste sluzaaci kizi oşkoş emtir-dedi.

Tere tonyn çardyna salyp-alyp Çarmanka ezikten сыкътъ,
Milikej kijninen kajkap kөryp turup kaldi.

Bir kolnda kuulъ сөјгөнди, bir kolnda kyler tabaktu,
cegedektiн uzun çenin kystap algan ezikten Toksъnaj kirdi.
Arva көсөзин-le, сајып çerge turgusыр alyp, Milikej өвөгөндү
kursaktandырды. Төзиндеgi кызы kujuka топсызын kөryp, мө-
нyn akca tisken çylamaстap salgan uzun kara tulundarып çaz-
zap sala-la, agas ajakka кесө үрүр, Milikejge verdi.

Milikej agas ajagып alyp, көсөзин icip көрөлө, sarь су-
zin сүгсүйтър, ajttы:

— Kanca katap ajtpaj kajтым: Сајыпдъ өткүрө tuzap sala-
дын, көсөндө deze sranaj tus çok bolot... Bu kajtkan ulus
bolor. Kajda, anda tus var-ва?

Toksъnaj but вазъна kapşagaj turup, toльбынац baskan
ak tus uuştap alala, çaan agas ciucaka үрүр, төршүнин çаны-
na salyp, Milikejdi өвөгөниниң ugunda çaan kizi kirely bo-
dop, eki tulunып kolъ-la tudup, bajlanyp, çerge сөөдөр otrup
aldы. Bala ijip, çanыnda аյыдан uzun soruuldu agas kan-
za aldyrtыр alyp, tankъ azyp alyp, tankъlap oturды.

Kөзнөктөн Çarmankанып çaan тавъзы uгулъп turдь. Onco
kolxoznikterden erte turup Çarmanka ker adып eertep, ko-
muttap alyp, canakka çegip sala-la, аյылдарды, turalardы ajland-
ra mantadыр, күшкүръп turдь. Bir çerde yc-tөrt kolxoznik
согыльзър, canak blaazър turдылар, oncozына canak çedişpej
turдь, tyni-le çazap algan komuttатъ көр boldы canapъ deze
as. Turalardын, айылдарын eziги kalъrap turдь, onco kolxoz-
nikter түшкәръ съсър canактын ulamalarы kылсыктап tujladыр
turgan emdik attardы kөrgylep turдь. Iştep bydyryp braatkan
syt-zovodъ bolor çaan turada maltanyп тавъзы ваза toktодь,
төзөр salgan çаны turalar, almarlar етө съсър өспөр bardы,
onco uzanatan brigadalar emdik attar kөрөт dep beri çuiльр
keldi. Kacanda komut kөтвөгөн semis attardын тоојыпна
kirgen komut, attы kылсыктап, tujladыр turдь, се вагър исун-
да at saldaa çeger kirely çовош boлър turдь. Attы kандыj
sızdaa çegeten, kemizi-de bilvej turдь. Barlaj Ajmak-ka ваг-
за, saldalardы ekelvej kalbas.

Уj ulustar canakta tujlap turgan attardan urada turup,
çанып çerge sogыльзър çuiльр kalgan araaj ermektezip turдылар.

— Ozogъ çapъп ваялавај, орустъп su-temir çepselin тудунър, Kөk çalannъп ваялу çerin kыralaza, çer-eezi onсовъска çaan cak tyzyrer, temir çerge kadalza-la, kизинин капъагъп suudъj agър barat dezet, ondъj ermekti өзек вазънда-гъ аакъ çajzan аյылдарынаq Tykten ugup kuiscыndадъ.

— Kem ajtкан didin, Tykten-ва?

— Tyktenniң въçar oozъла tykyrip sal!

— Sen, tenek, neni ajdasын! Olçanънда kara arkada çaan тът agaşta turgan tuu-eezi ugup alza, seni bu çerge çyrgyspej, вазър salar emes-pe.

Turапъп eзиги çызъгада асылдъ. ezikten Milikej өвөгөн съхър, emdik attar yyredip turgan uuldardъ kөryp syunip turдь.

Kara мөөшty seksek mezelik-tuudъп вазъпап çaskъ kyn çarkындап, съхър keldi.

Çaan uдавас, kara çerdi вөктөр salgan çukatър kelgen ak çавудъ kyn çip salar, kuudan çer kөgerip barat.

Erten—sonzun кајылатан ak kar ulustъп вазънда kalgancызъп yndenip, kыçыrap тавъстанър turдь.

VIII.

Otkөn tynde mergen çotkyktu kastarga minip, men kara taamъ çerge bardым. Taş çudrugъ-la kara çerdi tokpoktop, Erlik mee syrekej асъпър, meni kөmөлөр, kыjnarp turдь. Kөrzөn, kөzimnin kamagъ-da çok, kirbigi-de çok, oncozъп өртөр salgan. Өртөгөn kөzimnen akan çazъ kызы kapej boldъ... Kamkezin çumъпп alдь, ezikte oturgan kөdycileri вазъп temen baktъ. — Erlik mee ajttъ: „Sakaş uul Talankelen mee kamdap mal tajbas bolzo, men опь kөk tenerini kөrbes, aru kejdi тъпbas ederim”—dedi.

Kызы kapej-la syrtyp salgan çaan tynyrdi kamпъп kыlyт kестy kөдөcizi çajkadъ, kyzenilerdin тавъзъ kultыг-kaltыг etti.

— Çok kamdatparзъп! Talankelen çaan yshkyrdi, kopъсъkan ak сыгайлу вазъ ojto çastъкка çattъ“. Bu çukta Çartmanka Talankelendi kөp turalar turgan çaan deremnee alpatър, çyrgenin kuiscыndap berze—oo barganda kara saaldu, uzun sъпdu, bastra војь ak kijimdy Talankelendi ajlandtър

usaak keryp turdь, kicinek maska-la tөzine araaj sogър turdь, kulagъ-la çyregin tьndap, tilin, kezin keryp, kandыjda kicinek ak caazъn cijip verdi. Ak caazъnъ alganca Çarman-ka orop salgan kөp kicinek caazъndar ekeldi, ol caazъndar-da kulur oşkoş ak neme emtir, çalaganda, acu neme boltyr. Bu caazъndardьsъ eminin ycyzin bir kynge icip çyrzen, kap-şaj çazъlarъп-kadъk bolotъп—dep Çarmanka ajttь. Çarman-kanъп ajtkapъnsa Talankelen emin icip turdь, caan udabaj çakşь boldь, kecegi kynde çakşь ondondьm, kycim ojto kirerge turu. Oorudan çazъlъp turganъna, men syrekej syynip turum, syyngenumdi onco kalъk-çongo ajdarga kerek edi. Çe Şatъj onъ uksa kacan-da bytpes, kizini ojto kargap tyreder. Korondu tili-le baza neme tabar: „Orus emi em emes. Orus eli-el emes“. Ol kargan kulugur tөgyndep turu! Ol ak kijm-dy kizi altaj kizee karuzъp, syrekej boldь ijne! Çarman-kanъ çart-la Barlaj ijgen bolor. Barlajda vojьnda-da bilezi kөp, iştin vayzna-da сыдъp bolvoj turu, anda-da çok, aldъ-nan çurttu kizini, çaman kөrvөj, vołszъp turu, kolxostъп-da uluzъ canakka oncozъ otrup çyrgeni çok bolor, meni deze, oncozъnan ozo çanъ uyredip algan adъ-la çanъ komыttu alyr-vatъp keldi“.

— Sen vojьп съdap kalgan er emej çyzi съcсыjgan Şatъj ajdъp turdь—Kamdadarga turgan bolzon, kamdatsan, kamdat-paj өlөrge turgan bolzon, өlyp kal, mee kamazъ çok. Men see kilep, seniç aýyъца keldim, sen deze vojьna tybek ta-barga turun.

— Çok! Kamdatrazъм-вајајь sanazънап ajtывaj Talankelen katu yni-le ajttь—„Bu acap sъjap tañtanъ aýldan съgara syrze kajdar... Soondo kizee baza kermes salar vo-lor-va“—syyp çattь.

Kam but vayzna turdь, onъ eecj oturgan kөdyccileri turdь.

Erlik seni bassыn! Kamdatkan bolzon, өske kizi bazar edi...—Kam ezik çaar altap bastь.

Talankelen kojъ-la çavыпp ijdi, kirly çastъсына çys-tө-men çada verdi. Cyregi çыmyzak bolgonъna асыпp turdь, kamnъп ajtkapъ çyrekke tijip, anda artъp kaldь. Arkada tur-gan caan тьttardып budaktarъ aýldып tyndygineп kөrynip,

ses ajdyp turgandıj.— Erlik seni bazar! Erlik seni çip salar!— dep ajdyp turgandıj boldı.

Talankelen војъ-војъна bydynyp alvaj, војъпън çургин toktodıp—ви аյылдың çаньнда turgan agastardı salkып çajyp turgan emej—dep sananarga albadanyp turza, kulagъна—Çip salar! Çip salar!— dep ugulyp turdı.

Tizindi тъңда tişenip, Talankelen күйгөрді.

— Çok! Kamdatrazıym!

But вазъна turup, аյылдың icineп съгара çugyırıp съкть. Çaskъ bulutardı salkып çырта sogыр kyn badыş çaar ajdap turdı. Boosып attu төт kizi azыр braatkan. Sakaş uulъ аопъ uraagъна таныр алды: Satyj kam Sopok baj-la kozo braatkin emtir, eki çanьнда eki kедечиле emtir. Satyj Talankelenin aýlynda oturgan tușta, Sopok baj çanьndagъ bir aýlda sakър oturgan emtir, „Kam-la вайдың kыльы-да çаныс, çөркөн-да çаныс“—degen ses сып turbaj—dep, Talankelen sanapyp turdı.

Ałancык айылдың ызъ teneri çaar съгыр turdı, çarkынду çaskъ kyn војъпън çyluzyla Talankelenin çyzine tiжip turdı, bir aj azыра kyn kerвөген kizi kynge udra kөryp alvaj turdı, kyn çarkыпъ-la kozo Talankelenin sagъзына undulyp kalgan neme kirdi.

— „Unutpastы olog baza şak munajda sestep algan çok-pa?— Bajramdь erlikke ver, војъп tyry artaryп, oo узери saa çys mal bereribis—dep ajdyp turadılar. Ooru kizi kajып, sagъзы съkkanda, olordып symezine kirdi. Men ooru çadarыmdа, ви askыр ijtter meni sestep, Barlajdь bazarga sananganь çart emtir“.

— Senin ugында en çaan aka çanys Sopok emes-pe? Senin karындаштарып oncozъ опъ çaan akabыs dep, bajlap turatan çok-pa?—tuurazънаң kандыj-da cicke yndy ermek ugulyp keldi.

Kara kamagып temen tyzyrıp, alъсыр erdin tiştep alыр, Talankelen kolъ-la ezik çaar çudruk kөrgyzip ajttы:

— Ijit, kermes, mee karыnдаş bolordon, meni вөry оşkos andap turganъ ol-ва? Akыр kerөrim.

Kijin çanьнда agas—tuularъ sъgырьшандыj tovъş boldı.

— Kazыр ijtke men karыnдаş bolbozым.

— Arkadagъ agastar salkынга вазъп temen vadыр, Talankelenin ajtkаныла çepsingen aajlu keryndi.

— Aktar өзектөрді керіj çortyp, bastra çerdi кызы kan edip saldь. Sopok olor-lo kozo çortyp çyrip, çoktu-çojuđb kыгър turdb. Emdi deze kolxostъ kөrөr kyyni çok, kolxostъ buzar ebin bedrep turu. Men deze, su-tenek kizi emtir. Sopok кыздардан касыр grannъп арь сапъна вагър, Kalkanъп çerine çyrerde, men опып malып kydyр,—menin malыт—dep, kize вегвеj turdым, çanganda, kөptөр өзүр козыгаль-la yze Sopokko тавьштръп berdim.

Oturgan оғыннаң turup, аյыдан съгара вазър съкть, çalan çerde çyrgen ajgyrlu mal çaar bararga sanанды.

— Oncozъn!.. Oncozъn Barlajga kuiscыndap bererim.

Eki budъna şyjdam agaş-la kizi sokkondыj boldь, Talankelen түркъгай berdi, buduna turup alvaj, çalbagъпаң çerge съгылды.

— Oncozъn!.. Oncozъn!.. Kuiscыndap bererim-dep, koљn kөdryp, кыşкыгър turdb. Talankelenниq edi-капъна төңкүly tajgadan tyşken sook suu urulgандыj bildirip turdb.

Bajdyң sөzin ugup, castra kerek ettim.

Çara tiştegen erdineң кызы kan төзине тамсыlap tyzyp turdb.

IX.

— Biçыlgы ças çalkып ottыj tyrgen bazaldь, ковъ-çiktia çul suularъ şyrkыrap agър turdb. Tuulardып edegin вөктөр salgan коju төөş, сиbi, тыт agaştar ças kelgenine syynip katкыгър turgандыj başтарып çajkap turdb. Meestin taşтарып kөk-саңкы torkodыj baral-cecegi byrkep saldь. Çalan çerde cicke buttu kyyk-taman kөryner boldь. Orus kolxostor kecegi kynde kыра işke kire berdi. „Çarkын“ degen altaj kolxosko bygyn сапъ zemlemer-agronom keldi. Baja tyşte çөр bydyrdiler: Kөk çalandы maлдып odorъпа съгарар, Sarъkывда kыralap aş salar deşti, Şebertini pokosko съгарып, onon өлен eder deşti. Erteni kyn kara tobrakka temir salda tyrtypyп, kөk çондь andandыратан kyn boldь. Uraak çerde, өзектөрдин вазънда kөсүр çurtap turgan altajlar, „Çarkын“ kolxostъп izin kөrөr dep çuuлыр keldiler. Kelgen ulustarda-da, eki-сапъs kolxoznikteride-de ertengи kynde ne-le boлыр вагвагай? Kыра syrer dep съgargan çer ozoodon bajlu çer boloton

edi, çer-eezi асыпър, çalkып tyzyrip онсовьстың кыгър salar boldы-ва? Mərgyl etse çaksы bolor edi-dep, icinde sanапыр turdylar.

— Çer-eezi асынار bolor. Oj!.. асынар-la bolor.

Bir tynej төт kara attı çapıs misty temir saldaa çegip aldylar, төт attı, төт kizi minip aldy. Çarmanka çol baştap atka mindi. Uzun kamсыптың kaјызбы Milikej өвөгөн çardып kecire kijip aldy. Çarmanka attı kamсылап кыжырды.

— Ce çortoldor! kolxos bolgon adына кыгаль војьвьс surelder.

Kargaa tynej өndy, kara attar çapıs çerge bir kezek tepeñip turala, bir boлp bastы,—Kijskin Milikej attardып tyrgen вазыдьна җедизип алвай saldanь eecij çygyrip turdy. Saldanь eecij attu-da çoju-da ulus Sarь-kовыптың ooзына çetre kozo bardы. Attu-da, çoju-da kөр altajlar Barlajdь kurcaj alp, вагър çадылар. Kezegi Barlajdьn tonьпаң tartыр turdylar. Ol ulustып ortozынаң Tykten өвөгөнин уни çaan тавьштаптыр turdy.

— Kudajga mərgyl eder kerek... mərgyl çokko кыра syrdyrvejlik.

— Tilderibis kadыр-ta kalzып-çer kastыrvazьвьс.

— Barlaj toktoj tyzele, ajlandra çongo araj kuiscындады:

— Nekerler! Men slerge kanca ajttым, kандыj-da kudaj çok, kандыj-da agaru çer çok, ol onco kam-la *vajdып mekezi boлp çat.

— Tyryge өletен. Oncovьska tybek keler.

— Kargan өвөгөн кыждырь-la turdy.

— Milikej өвөгөн su-bijede вагър turgan attardь toktodыр ijdi. Kara kuragan вөrygin iштup alp, төвөзи tas вазыптың terin alap alp, вөrykti kojыпна sugup salala ajtta:

— Ce, kolxos ваşсызь bolgon kizi sen, bu temir saldanьын tutkazын tudup, кыра baştap, syryp kөr, nөker Barlaj!

Çol baştaat kara atka вазър kelip, semis çalыпнаң tudup erkelep ajtta:

— Ce kөrkijler, baraksandar, eveşten baştap kerelдөр... Tuzalu işke тоjыпвьстың kысканвај tartaldar...—Çarmanka çaar kөryp ajtta:

— Menen кыжды съканса, cip-cike munajda çortтыр kөr,

Кыгань капсагай вастарага Çarmankanyп çyregi toktovoj turdb. Çarmanka mendep çortoorgo cazapъr aldb.

Kanca çys ezer kөs Milikej өвөгөндө boldb. Milikej saldanь tutkalarынан tudala, saldanып varar çolnna cikelep turguzър algan kijninde kolxos-predsedatelin көсьтър alarda, kөryp turgan ulustып çyregi-sыт!—etti.

— Çaan isti, гъstu kol-la вастар көр!

Saldalu attardы ajlandra kurcap алър, turgan көр ulus-tuurazънаң Talankelenin çortыр kelip kozo kөryp turganъп асаарабай kaldb.

At miniciler oncozь çapъs yn-le кыждыгър съкть, kанса çылга saldaa çyryp tazъkandyj, kara attar birge tartыр bardy. Çaskъ kynge kyskydej çalтыrap turgan bolot-temir kara tovyrakka kөrypvej bardy. Çemiren caktan beri çatkan koju tazyl өлөndy kөk byrly çон antaryлыр turdb. Çerdin korkuştı ыj sъgъدبып ugup algan nemedj—turgan çон kalaktadб. Milikej вастаркъ çон-дь видъ-la teep kөrdi.

— Syrekej çакшъ çer воъртър! Ajdarъ çok çакшъ çer. Saldaanып çонъ кавыргазънаң çадар исүръ çok antara çalbaganan çадар çанду, çanda turgan kolxoznikterge kuiscындар кавыргалай çадыр kalgan çондь çazap turdb. Toolu ulus soлын meme қөргөн dep, attardan ozolop çygyrip bardy.

Kenetijin көр ulustып çaan кыждызъ съкть, attar toktoj berdi.

Kudajъвъс cuguldaar, biske tybek çeder... mөrgyl eder kerek... çer kъстървазъм!

Kargan Tykten вастаган bir kezek toolu kargan ulus at вазъп tozър алър, eki koъп өре kөdyrip, кыждыгър turdb. Kolxostып yc uulъ ol uluska çygyrdi. At вазъп tozър algan ulustъ eki koънан алър salda varar çoldon çajladыр saldb. Kolxoznikterge kurcadыр algan Tykten вастаган kargan авъшкalar аајып tappaj turdb. Barlaj вазър kelip Tykten өвөгөнгө koъп berdi.

— Meni bular emdi ta ne edip salar bolbogoj dep, Tykten syyp turdb. Kylymzirep, Tyktennin çyzine kөryp tyrgan Barlajdып съгајып kөryp, cala tijdinip алъяж, koъп berdi.

Sen авъшкa, ne boldың? Bis seni çakşy kizi dep, kolxosko қуудыр алдыбыс, sen deze кыра syrdyrbej, kolxosko ne buudak edip turuң?—dep Barlaj ajttı.

Oncogordь kermes vazъp salar-dep karganan ermektinip turdь.

Ej, kargan apşyjak! Mundыj sesti see kem ajttı, Sopok вай ajttı-ва, Шатыj kam ajttı-ва?—Barlaj koňın Tyktennin çardына salыр—olor eky kizi ciir қыландар—dedi.

— Ada bolgon kudajdь асыпдырбас kerek—karganaktyн төпкөн вишир, ajdyp turdь.

Ondыj korkuştı senin kudajың kajda? Tuu—eezi, cere-ezi degen nemen kajda? Ol çok memeler-le ne korkudazып?—Barlaj koň-la çanyp, çerge tykyrdi.

Kargan Tykten sarы kovыпты коju cet agaştu arka çaar burulыр, keryp turdь. Barlaj çanyp ezedi:— ви kөgөrgөn коju cetty arkalyп içinde çoon kara тұt agaşтың төзинде atuculu Irbis кампын sөөgin salgan, emdi kargandar—onda tuu-eezi, cer-eezi bar-dep turadылар.

Çe! Tykten өвөгөn, tuu-eeziniң turlu çerin вагъp kөrelder-dep, ajdala, Barlaj çanыnda turgan kolxozniktin maltazyн alala, arka çar bastы.

Kargan Tyktennin altың erdi salbaktaj bergen turdь, оозыпаң cilekej agыр, ezrik kizidij Barlajdь eecij bastы.

Kanca kaňk çon kijninen аяп сиавазъp ozolu-sondu arka çaar vazъp turdь.

X.

Koju cet agaşтардың ortozында, yc kizi kol tuduzъp kurcap bolbos kara-kyren koňın şandalu, çoon budaktu, koju byrly çaan тұt turdь. Тұттың orto kreezinde syrekej коju byrly budaktar bar, онь tuurazынаң kөrзө testejp kalgan kara bylgajra terezineң etken kap kirely kөrynp turdь. Шатыj baştagan kizilerdin tapkanь-la bolzo, Şak ви bolcokto Kөk çalaçпты kazыr tuu-eezinin turlu çeri.

Ulustың kiisىndaganь-la bolzo, çemren caktan ви тұt ças cet волъp turarda, anың төзинде atu-culu Irbis кампын sөөgin salgan, мөнкү tynyrin ви cettin ajtъ budagъna ilgen. Oo ilgen tynyr teneree исъp сыккан. Tenerideң tuu-eezi, çer-

eezi tyzip, turluzъп ви agaşka etti. Cettip совыргазъп kiziniн kanь-ла syrtyp cyrdi, опъц исин ви тъттып совыргазъ өскө тъттардып совыргазъпаң başka-kara-kyren boldь. Altъсть vi-daktarda көр Çajыktar ilip salgan, agaşтып төзинде çaan taş kyre bydyrip oo агсып өrtөгөлөр bery berip turatan emtir.

Soksojo turgan тұтка çuuktap kelgende, ulustып вазыдь araaj boldь, војь-војьна çazыпъзър, kөlөnip turdь.—Baştap braatkan Barlajdyп çalbak mandajыna тъттып çoon budagъ tyzip өltiyrip salar, Teneri kъzatыр, kykyrt вољр Barlajga çaan çalkып tyzyp өltiyrip salar—dep, көр kizi sanапыр, варып çattь.

Eerdin kazына төзи-le çадыр alър, Talaңkelen șвагаралър, ermektenip turdь:

Men kudajga kacan-da bytpejtem, erkely çakşy tuu-eezi meniң kөzime kөrinzin—ooruzь çakşy çazylbagan syrekej suuzap turdь—Mee kөrinzen, men onco çongo kudaj вар- dep çarlaaғым. Mee kөrynbezen see myrgyyr kizi as bolor- dep ajdala, cala соcьgan kirely yzenee teep, but вазына kөdryindi,

„Kilincegi çok altajlarga, tuu-eezi ças bala вољр kөryner, үгсъ kizi altajdyп tuu-eezin, çer-eezin, suu-eezin ka- canda kөryp albaş“.—Talaңkelen çit çyrerde, kargan adazъ ono- ыр kииссындап turganып ezedip aldy.

Barlaj тұт agaşka çuuktada çedip keldi. Eki kolына ty- kyre-le, maltапып савып çazap tudup alър, çaan talajыр, тұt agaşтып совыргазъна maltапып çalbagъ çыlyjganca сарты. Tur- gan ulus, тұtka çuuktada вазыр keldi, Bu kajtkan? Bu ne boldь! Kezip turgan agaştan bir-de tamсы kъzyl kan tyşpedi, tenireden kөkyrt tazъ çemrelip tyşpedi.

— Kan çok-pa? Turgan ulustan kazъ віr kiziden kan аgыр turgan bolor-ва-dep, bilerge көр ulus, biryysi biryyye- nen surazър turdь.

Çok! Çok. Dep ugulыр çattь.

— Agaşty kesse, kъzyl kan сыгар-dep, шатыj kam ajda- tan emes-pe!

Kaňп tapkajlar Barlajdyп вазыпап өгө carcap, çerge ty- zyp turdь. Barlajdyп kara çyzi bastra ter boldь, kezip—capkan çeri көр boldь. Baza віr çapыпап eki kizi kizip turdь. Тұt

kesken үлустан Barlaj Tokuştyn үүшп таңыдь. Таңыј кату тът cickertip-le turdь. Boльzър çадылар. Kudaj degenin төгүн болгонып چапь bildiler. Kudaj چапь җастып tjuka каты kajlgan-дыj ҹайлыр turdь-dep, Barlaj, agaşty tam тъңда саар, сана-пыр turdь.

Bir kanca kizi aldbndagь çoon budaktarыпьн тудуп, тът agaşty қыжыктадарга albadanyp turdь.

Tөвө çерден at вазыпап çoon тътты kezip turganъ Talankelenne alakanындагь nemedij ijle kөrynp turdь. Опь kөryp Talankelen воj-воjына şывыганyp turdь:

— Aştagandь tojdyratan, олгөndi tigrizeten tuu-eezi menin kөzime kөrynzen, men see taldama irik tajyr bererim.

Тът қыжык çok turdь. Budaktarы-da қыжыктабадь.

Barlaj maltazъ-la тъңда, тъңда саар turdь.

Ej! korkuştı kazыг tuu-eezi. Oltır bulardь, ne kөryp turun—ulus ortozыпап каткылу ermek съкть.

Agaş қыжыктапыр, չызыrt edip, тавьштаныр çаш etterdi çerge ҹава вазыр, çerge tysti. Turgan ulus չысyp salgan тътты kurcap aldylar, kөstөrin salvaj тътты kөryp turdь. Eki malta көпьяrap budaktaryn aldbnan өre kezip turdь, tuu-eezinin ujazьna ҹиuktap keldiler, kezip tuura сасыр turgan коju ogoş budaktardь çерден алър аçыктап kөryp turdylar, orolzър kalgan коju budaktan başka neme съкрадь.

— Neme kөrypvedi-ве?

— Çok! Çok! kөrypvedi-dep, kөр уп съкть.

— Tuu eezinin turluzъ өскө agaşta bolor, Satyj bistи mekelep salgan bolboj-dep, Tykten өвөгөп şывыганyp turdь—çe опып sөzin ulus ukradь.

Turgan ulus չысyp sałgan agaşty ajlandra варыр, аçыктап kөryp turdь, turdylar.— Bir-de neme çok emtir!—kol-досяп ҹайлыр turdylar.

XI.

Talankelen çaan yşkyryp алър, аајып tappaj сана-пыр turdь:— Kudaj ta var neme, ta çok neme? типпып кизи kajdan biler?— Attып oozyп bura tartыр, Sarь-ковып кicire, çortыр, Kөк çalandа kolxostып kагатыр çatkan kыrazып kөrdi.

— Кыга иштеп турдylар... olordo војьпъп talkanъ boloг, көр ашту boloton çat.

Suудаң съкан tumandar kara çerdi byrkep turdъ. Kaja tuular къйтъктанъп turgandyj kөryndi. Talankelenin eki вүдъ, sol koъ kurulgaktanъп turganъ bildirdi. Talankelen adып камсылап ajyl caar mantada berdi. Ooru вазъ ajlapър, kескө kөryngен neme katalъзър, kөр волър kөryunip turdъ.

Çer, agaş-taş çajkanъп çattъ, çerden kөр attъп tevy тавъзъ uguldъ.

Ajыldып çapъна cedennin eziginde çatkan Talankelendi taap-alър yji aյыла syyrtep kijdirip alala, kajkap turdъ: — „Bu neden boldъ, kizi sokon boltonba, at tujlap taştagan bolton-ba? Baja bararda ooruzъпаң çakşъ edi, çoldo tuu-eesi çaman kөrgөn bolor-ba. Uj kizi aյыльпаң съдър, çoldъ өгө алър mendep bastъ.

XII.

„Men војьтпъп kыска вicigimde, slerge, Nөkөr pred-sedatel mundыj neme cijp turum: — karandaşтып вазъп ti-li-le suulap, Milikej өвөгөн bicik cijp oturdъ — „Çarkын“ kolxostып izi—tozъ sarъ съмалъпъп ujzъндъj amъr çok kөrynip turu, тынду-la bolgon kizi oncozъ iş iштеп turu. Altaj ulus işke syrekej çilsily, ne-le nemeni oncozъn silip, alarып kiceenip çat. Tyni-tyzi-le istin аајып menе surap ugup turadълар. Ene bolgon kara çerisisti tөrt salda-la andandrър çадък. sarъ-kовъпъп icin kөrgөндө, kizi војьпъп aktu kөzi-ne вутреj turat, bastra өзөк ici kara çonъ boldъ“.

Ak caazъпп anandandrър алър, karandaşтып вазъп Mili-kej baza katap çaladъ. Tili-oozъп kөk budukka ujmar salър, өвөгөн ak caazънга koър-tejir bukvalardъ çergelej turguzъп-la turdъ.

„Көвө pьşkan ak kalaş ciir kyynim bar, Nөkөr pred-sedatel‘, bulardып talkan degen азъна, men emdee çakşъ yyrenip albadъm, en baştap bastra sarъ çuulu semis edin ciп turdъm, emdi deze ol kyynime tijip bardъ, kalaş çok-ko men semis etti ciп alvaj bardъm. Başkyn kalaştъ men

војьт çurap ръзърара sanandыт. Altaj yj ulus опь vilip saldy. Meniñ kalaş ръзъrar izimdi kөrөrgө oncozь çuulбzър keldiler. Çuulgan yj ulustardын kөvizine sen, nөk predsedatel, војьт-da kajkar ediñ. Turanын icinde bazarga çer-de çok boldy. Kalastы kanajda çuraar, kanajda ръзъrar-yj ulus silerge syreen kiceep turdylar“.

Milikej bir eveş sanapър otura-la baza bicidi.

„Meniñ çazът çaan-da bolzo, edi-каптъ karъvадъ, опь sler nөkөr predsedatel‘ војьgar-da vilip turъgar, emegen çokko srañaj çадыр albas boldыт. Altaj yj ulustarda syre-kej çaras kelinder bar-do bolzo, men çaman kылнarga bol-voj turum. Опьң исун slerdi men surap turum, meniñ es emegenimdi—Malanja Timofejevnанъ mee ijeberiger, опь-la kozo eki-be ol emeze yc taar kartop, onoñ başka maala aș-tyñ yrenineñ morkop, calkan, ogurcыn onoñ-do өskөzin ijebe-riger. Bis munda maala аş өskyrrerge çөptөzип alganъвьс, kolxostыñ altaj yj ulustarы su isti isterine çaan kyyndy em-tir, olordь meniñ emegenim maala аş өskyrrerine yyreder, kalaş ръзъrarына onoñ-do өskө izine yyredip turar.

Bis munda orus testek çaan kalaş ръзъrarga çaan pec-ke çazap aldъвьс, kijim kөktөr таap aldъвьс.

Çe виbicikiñ исында slerge nөkөr predsedatel, mundыj neme ajttыръ turum: Çyl ajdyñ vaştarkъ kyninde bistin kol-xostыñ tөzөlgөninen seri çыл өtkөnin bajramdap çaan çыrgal ederisis. sler, nөkөr predsedatel‘, kыjyraj војьт-da kel, kozo kөp ulus kelze srañaj çakşы bolor edi. Çe men војьт-пън emegenimniñ kelerin sakъp turum, „опь-la kozo sler mee kariuzып cijip bereger“.

Aktu kolът saldy: *Milikej Kiskin.*

Cokъrlap salgan ak caazындь северлеپ katastra salala, „Кызы Ojrot“ eki kazetke orojla, ucuk-la ortozынан kөktөr saldy.

XIII

Çaskы kynnин çyluzындьj, Talankelenнин czyzine çыlu ezin sokть. At вазъна caap oturgan kizidij, Talankelen ojgonър eki kolъп өтө tudup kөrdi, kurulgaktанър turgan eki vi-

дь, Sol kolъ munda-ва, çok-pа? Kөryp çattъ Ajыldың kara kөө bolgon tyndygi çaar kөrdi, onon almış taştyj aru kөk tenerizi icki terezi kirely kөrynip turдь, ajlandra turgan tal-tabыш kaja taş çemirlip turgandyj boldь. Emegenin късырдь, ojto yn ugulbadь. Kyrkyrep tırgan tabышka yzeri kөp виkalar çuulьр, alьp ogyrьp turgandyj, kulagьna neme ugыльр, turдь. Talankelenнin edi—kапь onco izip keldi, tamьtlarъ tostojo kandalьp kaldь.

— Bu kargan kakaj. menin ajъma kajdan keldi?

Altысъ lerdin тъп tistep, caganaktanьр, kөdyrilip alala, ottyп çanьnda ajlanьр turgan kamga çuuktadьр alьp, katap—katap tepti.

Ne-le aqpaq въçar sen çamandь kөrgөnce, ajuga çidirip salzam, tort!—dep Talankelen kыjgырдь. Edi tam izidi, çyregi тъп sogyla berdi.

Korkыган çаш baldardып kыjgыzьndьj ogaru-ун uzyle berdi.

Şatъj toktoj tyşti, alan kajkap turдь Tynyrdin tabыш uzyle berdi, mançaktyп kuzenileri kalgancыzьnda kañkыldap kып-кыгар, toktop bardь.

Çalvьrap kуjip turgan otton çoon turun alьp, Talankelen çыltыrkaj kuulь kөsty, mygak terizi çavыlu tynyrdi sokь, сокыг mançak tondu kamnyп војып baza sokь.

Çyregi senin çarlyzьп, kiziniп kапьп iceten çelbegen!—dep kыjgыrьdь.

Şatъjdып kөdeçileri ezikten,—burt edip сыктъ. Talankelenne turun-la sabadьр soktrьр turgan Şatъj kam çyzin kоль-la вөktөnip alьp mançak tondu ezik çar teskerlenip kасыр варър turдь.

Kalak!—Kalak! Kokyj—dep kalaktap, Talankelenнin emegeni çyzine eki alakanьп çava tudup, çerde kөmkөre çada berdi.

XIV.

Sen mиnъ kөryp turup-ва? Kanca çys çыl kol tijvegen cerdi bis andandryп çытзыктап saldoк. Milikej taardып oozyп cecip, kolъ-la kъzъl kyren viudajdь uштар! kөryp turдь.— Ej, bis munaq tuңдыj kөp as alьp salarъs

Tərt salda eecij—tecij kək çerdi syryp, minut toozъna kara kъrъnъ çalvajtъrъ çattъ. Tyşte bir brigada, bir attar-la iştеп çyrdi. Tynde, tolu aj съkanda baza başka brigada, baza başka attar-la syrdi. Tegerik bacaktu tъrmuuşka eki at şegip Tokuştъn uulъ çortъrъ, kalъnъ çondъ tomъra tomъra kezip çyrdi. Agaş tъrmuuştarъ kalъnъ çonno съdabaj sekirip turgan opluq icun ozolop tegerik temir въcaktu tъrmuuş-la kezip çyrdi.

Kolxostыn predsedali-le Milikej өвөгөн eky Ajmактын kolxosojuzъna vagъr kelgenineq veri eki kondъ. Kolxosojustan olor kacannan-qacanga kөrvөgөn on-eki tegerik въcaktu san başka maşna ekeldi. Tegerik tъrmuuştъ eecij at toozъna kizily agaş tъrmuş syyrettip algan kөp attar vazъr çyrdi. Tъrmuuştarъ etkөn çerde kъrъnъ çeri kyvyr-kyldij çымzak, kizinin budъ kara tobrakka tyzip turdb.

Kiskin өвөгөn kara tovъrakтъ koňna uuştar alъr, uuz-ap, ajdъr turdb: — Syrekej çaan kajkaldu çымzak çer boltъr. Mundыj çerge karş mazaktu buudaj byder, mundыj, syrekej çakşы çerge aş съkpas-ta, kajda съgar!

Kynge altыndыj surkurap turgan buudajdъ keden taarga urup alъr, taardыn eki usынаq sarъ sokъr kurъ-la buulap alъr, тојна kijdi, bir uuş buudaj alъr kөryp kajkap turdb.

— Kajkaldu aş emtit!

Koňn talajъr altыn мөndyrdij yrendi çымzak kara tovъrakka çaja sасыр ijdi.

Sen, Barlaj buudajdъ şak munajda cac—dedi. — Eki koldop bis enir tynge çetre bir kanca gektar çerdi yrendep salarъs.

Barlaj bir eki us buudajdъ cacala, Milikej өвөгөn çar kөrdi.

Koju agaştu bogocodan tere kaptarъn, kazan-ajagъn koştogan, toolu ook malыn ajdap algan, baldar uckaştъrgan eki kizi kъra çaar kelip turdb.

Barlaj kelip turgan ulustъ kөrөlө, — Talan kelen ucup kleet dedi.

— Kem dedin?—Milikej suradъ.

Bu munda uraak emes çerly bir altaj uul.

Barlaj aştu taagъn çerge salъr kojdъ. Bistin kolkosko kirer kyyndy ulus bat-da bolzo, bajlu çanqыn çandap, төрөгө-

dördin armakcylańna orolıp kalgan... Sopok bajdan kor-kęp, kolxosko kirvej turat. Eski altaj čań-ıa bolzo, Sopok en čaan akazъ, ońı toobogon kizi čaan Kilincekke tyzer dep ajdatan.

Talankelen koſtu attarın, ajdap algan małın kıra an-kaźna arträşır salıp, tırmıp salgan kıranın kicere çoju va-zır keldi.

Çakşı-va? Kolxos mał čakşı-va?

Çakşı, çakşı, Talankelen! kazınaar varadıńı.

Talankelenin čyzi kylymzirep syymcılık kəzi-le Bar-laj-la Milikej čaar keryp ajttı:

Kolxosko kirerge keldim.

Seni bis kolxosko alvaj salzabıś, kandıj bolor, sen kor-kyvaj turuń-va?

Ne korkotım men, Kanca ulustı čiuńdıp aldaǵar, men-dıj çoktu kizini nenıń ucun čuutpaźıgar?

Sen kanca ajrı yń-le yndenip kozondop turadıńı, seni „Talankelen“ dep, tegin adagan emes emtir.

Men čaan tenek boldıńı, meni komeleop ajdarın coldı. Kaptıńı meke səzin ugup, Sopok čaan akam dep, bajlap, ońı səzine kirip çyrgenim syrekej koomoj boldı. Kolxosko kyren kys tuzıńda kirerge mende sana bar bolgon. Çe Sopokta asyndırarga bolvoj, kirbedim.

Barlaj konıńnan kanza-kalta uștup alıp, tańkъ astı. Ta-lankelen kırına kıştagan kaltazıńı baza uștup aldi, će, kan-za alıp, tańkъ aspadı, kaltazıńnan bekter orop salgan ak ca-azıńı cıgatıp alıp, Barlajga verip ajttı:

— Meniń suragım munda, vojtyńıńı aktı bilgenimdi vi ak caazıńga bicidim. Talankelen çerge tykyrdı — Kalçu ijt — Sopokta-da, čeek kam Şatıjda men vi bicikte ucurlap, biciп saldıńı.

Barlaj caazıńda alıp politozıńıń təzindegı karmanıńna saldıńı.

Çe Barlaj өвөгөп meni kypavaj kolxosko kapsagaj čiuńdıp aldaǵar. Kizinin aktı kycin čijten acap borylerdi So-pokta-da Şatıjda-da čava sogıp, vazarıvıś Erketendy altaj-ga olordı çyrgyspej, sygyp salarıńı.

Çastıq kynderi surekej çakşy turdь, askып турнадыj, kaa-çaa eki-çапып bulut kelip tuulardыn вазъланп azър çыырj turdь. Tan erten suudan, çerden сыккан ak tuman çerdи bөktөp turup, tuularga сыгър, tuulardыn sodon ваштарып ak bes-le çapkандыj, byrkеп turdь. Beş kongon kijnende çымзак kara товъракту къралар çапы сыккан kөk-сапкып torkодыj aş-la çавапыр aldy, sodojto сыкан aş kynge çальгар turdь.

E-ej! cackan azъвьs kандыj syrekej сыкть—Milikej çашбаладыj çenil altap, сыккан ашка syunip bijlegedij, вазър çatty.

Çarmanka deze syyngeni-le eki kolып савыпър, sekerip cyrdi.

Ej! Ej! Bu kандыj syrekej aş boldь, a...?—sekerip, eki kolып өre kөdyrup, kөk kъradь kucaktаныр alarga turgan kireely boldь.—Kөp aş alarys, kөp testek çaan kalaş ръзытър çip turarыs, salamъ ujga azral-da bolor, төзөк-te bolor.

Kъradагь nemeni bodobos kerek, ашь almarga иғыр sal-gan kijninde bodop-cottop turar kerek-dep. Milikej өвөгөн Çarmankaa ajttь. — Bu kreezi kөp ашь çиup kolgo kijdirip alarga baza kөp kyc kerek, kanca kizinin beli boo сejiler, kanca kөp kara ter agar.

Kem çok, Milikej өвөгөн! Bir тып isteribis, bu işke bar çok kycivisti salatъвьs! Eki byttu acap bөrylerdi, çыt çok edip, syrip saldoк. Emdi işke çaan, biudak çok bolor, iş çайм iшteler.

Çarmankанып вөгу dep ajtkанып Milikej bilip turdь. Bastra өzekter çuun edip, bajlардь, kamdardь өске çerge kөcyrtsin dep, çөр bydrygeninen beri on kondь, bajlардь kamdardь kөcyrtip, өске çurtka ajdaj bergeninen beri вes kondь. Modor сөекty albatань kylyp turgan armаксы yzyle berdi. Ol çuunda Talankelennin bicigin кысытър bererde, сунда oturgan ulustып tal-tавызъ çaan boldь, ajtкан ermekteri tenereden tyşken taşтыj stoldo çatkan ak caazънга ciжlip turdь: „Syrek kerek! acap bөrylerdi! kizinin канып соогыр iceten-derdi, uradar kerek!“ Sopokтып сағъ ковыпъп icine batpas malып emdi kolxos eelenip, kolxostып, kydycileri кавыгърj çat. Sopok bajдып segis kanattu kerege аյлып deze kolxos

ajldardын ортозънда турғузър, қаш балдар азраар „кавај уј“
едип салдь. Ottu turun-la çargan Шатыждың туныри çол ицинде
содон таста ijlip salgan тuru.

Milikej өвөгөн өзүр съкан өзөкте, коронду тазылдарын
база ағсыр salgan dep uguldь „Oşlokov вайдың канса çыс
саңкым аң cеденин yc çыс аңыла kozo „Bastarkь веңçыл-
дьк“ dep kolxosko берип salgan. Emdi kiziniң cala çанъksa-
гъ kleet. Çапыр barala, menin yyrengeñ işke-аң azraar işke
kirip isteerge kyynim bar. Çe ви krezi çакшь uuldardы та-
тап, kizi munan kanaјър аյгылар. Olor meni төрөл adazъ kire-
ly kөryп, ne-le nemeni meneң surap turat:

„Ој! Milikej авам! ви nemeni kanajda czajtan? Bu ви
nemeni kanajda epteştip edeten? oncozып bilip yyrenip alaгъ-
на turgan, çапъ işke, çапъ çurt çадышка syrekej çilbirkep
taradылар.

Çarmanka Milikej өвөгөнді edeginen тартыр, ajтtъ:

Ој, Milikej авам! Emdi kolxostың izi kajnap съгар, ugup
turun-ва? Bistin kolxos қаш kuragandyj mundыj kicinek bol-
дь, emdi deze attan соон болып өзүр съктъ.

Çaskъ işke kirgenenen beri Milikej өвөгөп-le Çarmank-
ka baştapкь kyn атыгар, вазър çyrdi, Mendebej turup къ-
тапып аңқапыла аș қаар вазър çyrdi.

Milikej akam, sler bisti taştabaj bisten em barbas-ва?—
Kulunпың мојына ilip salgan kyzynidij Çarmankапың упі
тавьстанпър turдь.

Kiskin Milikej syynip, kylymzirep, katкырп turдь. Mi-
likej өвөгөн syynip turganпын Çarmanka bilip aldb.

Kөк kebitij turgan kыraa, өзөк вазънда aktu-kөкty sy-
mer tajgadan kicinek salkып kelip, kыrgadaагъ қаш kөк аشتъ
çajkap turдь.

IZDATEL'STVANAN

Izdatel'stvanyq iş aaýpca, Partijanyp təs komitedi turguskaň postonovleniede—Gosudarstvoňq Birikken Izdatelstvozna, Kraj çerlerinde, oblas çerlerinde, Respublikterdin çerlerinde çurtap turgan natsional albataa nele bicik knigeni vojyňp tərel tili-le sýgatyr berip turzyn dep—çakaru verdi.

Partijanyp bu çakaaru aaýpca, Kyn badış Sibir krajdä turgan Gosudarstvoňq birikken izdatel'stvoznyq velygindé, Sibir krajdä çurtap çatkan natsional albataa—Ojrot, Xakass, Şor, Kazak, Tatar uluska vojyňp tərel tili-le bicikter sýgatyr turu.

Sýgatyr berip turgan bicikteri—Şkoldogъ baldardы, çiit əskurimdi, çaan ulustъ yyreder knigeler, Sotsyalist mal-aş xozjaştvoňq çazal iş kereginde bicikter. Ajdyn-kiisyp ciýgen bicikter—sýgatyr turu

Kiisyp—ajdyn bicikterinde—emdigii sotsyalizmçazal iş tuzýnpda klas çapňpaq çenü tartış kanajda ədyp turganyp. Kapitalizmnyq artkan kalgan kaldbiktaryn kanajda vazyr, karynca çogoltyr vatakanyp. Sotsyalizm çazal iş ucın mergen teby-le işmikceler aktukol kyci-le çatkandar kanajda çenizip tartışypr turganyp. Alvâty çurtyq çyrim-çadırzı sana bilgizi kanajda kuvylyr əskelinip çapň çyrim, çapň kizi bydip turganyp,— bu bicikter ijlezince kөrgyzip, berip turar ucurlu.

Mundý bicikterden Ojrot tili-le vaştarıkъ bicik, bu „Bastarkъ ças“ dep bicik sýgyp turgan dep ajdarga kelizer.

Bu bicikti cýgargan izdateł'stvo, Ojrot oblasta turgan partijanyp, komsomoldyň, profsojustyň organizatsiyalaryna, kolxostyň aktivterine, bu bicikti kysýrgandaryna surak berip turu:

Partijanyp çakaruz — „Ajdyn kiisyp (Xudozestvennyj literatura) bicikterinde magnitostrojdagъ sotsyalist çazal iş kөrgyzip turzyn“ degeni, bu bicikte kanca krezi çetnil ciildi?

Klas çapňpay çenü tartıştyr bu bicin çetre kөrgysip turgan-bu çok-va?

Sotsyalizm çazal iş ucın çenizip tartışypr turgan tartıştyr, çapň kizini çapň çyrymdy çapň bilgi—samalu bydip turgan kizini ijilizence kөrgisip berip turu-va, çok-va?

Ojrot alvâtynyq eskidegi-de, emdigide çyrim çadızyňp, etmektilin çedikpes tutak çok cikezince kөrgysip berip turu-va?

Ojrot albatynan ortozynaq çon ulus kandyj bydyylybicikter
късыгагына çilbirkep turganyn biske cijs turaar.

G. B. I. emdi plan istep turu, Ojrot tili-le 1933 çylda kandyj
bicikter cıgargan, anajtkanda çon uluska kandyj bicikterkiuge kerek
bolgonyn biske cijs turaar.

Bu suralar aajynca slerdiq kandyj ajdar şyylte syme ermek çep-
ti biske cijs wekip turar.

Gosudarstvonyq birikken izdatel'stvoz, Kup va-
dış Sibir krajdaq belygi. Ojrot sektsijaz.

Адрес:

г. Новосибирск.

Свердловская, улица № 39.
ОГИЗ. Ойрот Секция.

Сдано в производство 19.07.1932

с.17421

60204

Державна
Наукова бібліотека
ім. Короленко. Харків

Ответредактор **Н. Филатов.**

Тираж 2000, 3 печ. листов.

Сдано в производство 21/VII-1932 года.

Подписано к печати 23/VIII-1932 года.

Статформат 60 X93.

Печатных знаков в одной печ. полосе 37120

Новосибирск т/л № 1 ЗСКПТ, зак. № 2356.

Новосибирск. Уполномочено А № 226 от 25/VI-1932 г.

0,07

2257238

12-47

Владимир
Цена 65 коп.

35132

0-67

На обратном языке

А. КОРЧЕЛОВ.

Первая весна

Автографированный перевод К. Федорова

ЗАПСИБКРАМОУДЕЛЕНИЕ СГИЗ

НМЦ СЕКТОР

Новосибирск, ул. Свердлова, № 30.